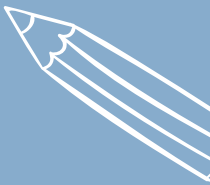

גן ילדים

סביבה והשראה ומה שביניהם

הוצאה לאור: גף פרסומים, משרד החינוך
עיצוב גרפי: סטודיו "שחר שושנה" מקבוצת "סקורפיו"

תוכן עניינים

פתח דבר, דבר פנהלת האגף	5
על השראה, סביבה וגן ילדים	6
הכול תלוי בגן הילדים? יוצאים מהקירות – נפרדים מהשטיחים	22
להחזיר את החצר לגן	28
להחזיר את הילדות לילדים שלנו?	34
משחק? חופשי? בחצר? כן! משחק חופשי בחצר הגן	40
חצר ופלואה	44
משחק וחוויה בחצר הגן	49
סביבה מעודדת תנועה	52
חצר הגרוטאות בגן הילדים	54
רק חול וחול?...לשחק בארגז החול	65
בנייה מבוצ	68
שופרים על ארגז החול	71
בטיחות והתכתחות בפתקני משחק בגני הילדים	73
שווה לשאול	81

פתח דבר

סיבה חדד, פנהלת אגף אי לחינוך קדם יסודי

בעבר הלא-רחוק, ילדים וילדות היו מגיעים מהגן או מבית הספר, אוכלים ארוחת צהריים במהירות כדי לא להפסיד אף רגע ו"יורדים למטה" לשחק עם החברים בחצרות הבתים, בגן הציבורי או ברחוב בשכונה. בשני העשורים האחרונים, לילדים צעירים יש פחות ופחות הזדמנויות למשחק מחוץ לבית, וחוויות הילדות של מגע ישיר וספונטני בחוץ ובטבע, הולכות ונעלמות. שעות השהות בגן הילדים מתארכות, וילדים רבים הגן הוא כמעט המקום היחיד שבו הם משחקים במשחק חופשי בחוץ וחווים מפגש ישיר עם הטבע, מה שמציב אתגר חדש בפני הגן.

העיסוק המכוון בעלון זה בעידוד המשחק החופשי בגן עשוי להיראות כקריאה לנוסטלגיה, כגעגועים לזמנים עברו. אמנם העלאת זיכרונות על משמעות המשחק החופשי מאפשרת לספר סיפורי ילדות מרתקים על המשחק בחוץ, ברחוב, בשדה, בחצר, עם צעצועים בסיסיים, חומרים מהטבע וחפצים פשוטים, במשך שעות ארוכות ובחברת ילדות וילדים, אחים ואחיות, חברים וחברות. אך לא לכך כיוונו.

מטרתנו העיקרית היא להדגיש את חשיבות המשחק החופשי להתפתחות וללמידה של הילדים בגן, להציע עקרונות ודרכי עבודה לעידודו ולהעלות רעיונות לארגון חצר הגן לזימונו. בחוברת, תוכלו למצוא תיאורים של מגוון חצרות בגני ילדים בארץ, כיוונים ליצירת הזדמנויות למשחק החופשי בחצר - הצעות להקמת אזורי משחק שונים המדגישים את המשחק עם חומרים פתוחים, חצר גרוטאות, ארגז חול, ביתן, אוהל, גבעת חול ועוד.

תכנון סביבת המשחק בחצר הגן, דינמית ומשתנה בהתאם להתפתחות ולעניין המשתנים של הילדים, יישם את מסר החשיבות של עידוד הבחירה החופשית - בקמה, היכן ועם מי לשחק. בתקופה שבה ילדים רבים חווים את חווית "החוץ" - המשחק והחוויה מחוץ לבית - בעיקר בחצר גן הילדים, יש חשיבות רבה בזימון חצר גן עשירה, מאפשרת, מאתגרת, יפה ואסתטית, המעודדת התנסות, ביטוי עצמי, חופש, יוזמה, יצירתיות - מרכיבים הכרחיים לקיום של חוויה ולמידה משמעותית.

על השראה, סביבה, גן ילדים ופה שביניהם

ד"ר אסתר ברוקס

העידן שלנו מתאפיין בשינויים בסביבה התרבותית, החומרית והטכנולוגית. עם זאת, גן הילדים במאה ה-21 במדינת ישראל אינו שונה מהותית מזה של המאה שעברה. ניתן למצוא את אותן הפינות, המשחקים, הצעצועים, המתקנים, החומרים וכולי, ואף את אותם הקירות והלוחות אליהם נוספו בצורה הדרגתית עוד ועוד פריטים עד כדי איום של "הפצצת גירויים" חזותיים על כל הבאים לגן. ניתן לומר אף שקירות הגן הפכו למעין "חומה" מטפורית, ה"מגנה" על ילדי הגן מהשפעות הסביבה התרבותיות והחברתיות על הגן. "סגירת הגן" למה שקורה סביבו יוצרת לעתים העדר זרימה ואף נתק בין גן הילדים לבין החברה בה גדלים ילדי הגן. מטרות המאמר הן לנסות ולהזיז את "החומה" הזאת ולעורר השראה לשינוי הסביבה החינוכית בגן הילדים תוך עידוד ליצירת יחסי גומלין וזרימה גדולים יותר בין מה שקורה בגן לבין מה שקורה בסביבה התרבותית-חברתית.

"בחברים"

השאיפה לפתיחות אל הסביבה התרבותית-חברתית היא בתשתית הגישה ההתפתחותית-מערכתית המתייחסת לכל תחומי ההתפתחות של הילדים וליחסי הגומלין הרב-כיווניים בין מרכיבי האישיות שלהם לבין מרכיבי הסביבה. על פי גישה זאת, ההתפתחות בגיל הרך נתונה להשפעות משולבות והדדיות של מאפייני הילד, מאפייני משפחתו, המסגרת החינוכית, הקהילה והסביבה החברתית, הכלכלית והתרבותית בה הוא חי (Bronfenbrenner, 1989 בתוך: עשייה חינוכית בגן הילדים, 2010).

על פי **הגישה האקולוגית**, הלמידה והידע האנושיים מתפתחים בהקשרים חברתיים, תרבותיים וחומריים ובשיתוף פעולה בין בעלי רקע שונה או בין בעלי יכולות או נקודות ראות שונות (Vygotsky 1978; Bronfenbrenner 1979 בתוך: תובל וגוברמן, 2013). הידע מבוזר בין השותפים לחברה, ואי-אפשר להפריד בין בני האדם, המושגים, הכלים התרבותיים והתוצרים התרבותיים.

"אינטראקציות פדגוגיות עם ילדים חייבות להתבסס על ההכרה בחשיבותו של הידע שהילדים מביאים אתם, כמו גם על שימוש בנכסים התרבותיים של החברות שבתוכן הם חיים וכן על שיתוף פעולה עם הדמויות המשמעותיות בחיי הילדים, דהיינו ההורים ודמויות נוספות (אחאים, מטפלים), שהילדים קשורים אליהן" (תובל וגוברמן, 2013).

המושג אוסמוזה ("osmosis" - תנועה של חלקיקי נוזל דרך קרום חדיר למחצה ממקום של ריכוז גבוה למקום של ריכוז נמוך, עד לשוויון ריכוזים) שהוטבע על ידי אסכולת רג'ו אמיליה שבאיטליה, עשוי לשמש כמטפורה מתאימה להבנת חשיבות יחסי הגומלין בין הגן החוצה ובחזרה, "אוסמוזה עם העולם החיצון", ביצירת סביבה חינוכית המהווה תמצית וזיקוק של החברה הסובבת (Ceppi & Zini, 1998). יתר על כן, יחסי גומלין, זרימה וחיבורים בין המעגלים השונים סביב ילדי הגן - יש בכוחם להעשיר ולתרום להתפתחות וללמידה של הילדות והילדים בגן.

לגלות "יהלומים תרבותיים"

בספרו "חינוך טוב", מתאר פרופ' נמרוד אלוני מהו "חינוך טוב" לטעמו: "המגע האישי האנושי, שפע תשתיות הדעת ותחומי העניין, מגוון נקודות המבט וההקשרים התרבותיים, המודעות לסולמות ערכים חלופיים, התובנות הפילוסופיות, ההיכרות עם יהלומים תרבותיים, החיבור לקסמי הטבע שבחוץ ולנימי הנפש שבפנים - אלה, אם יתאכזו כראוי במעשה החינוך, עשויים לאפשר לאדם, כמעט בכל מקום ובכל זמן, למצוא טעם, משמעות ועניין בעצמו ובסביבותיו" (אלוני, 2013).

בתהליך יצירת יחסי הגומלין בין הגן לבין הסביבה החברתית והתרבותית, חשוב להכיר את הנכסים התרבותיים הייחודיים בכל יישוב וחשוב לקשר בין הסביבה הפיזית והאנושית הרחבה לבין סביבת הגן. ה"יהלומים התרבותיים" יכולים להיות מוסדות תרבותיים כגון מוזאון, היכל תרבות, גלריה לאמנות, יצירות אמנות, פסלי רחוב או בניינים עם ארכיטקטורה ייחודית. יכולים גם להיות אנשים שמהווים מודל, דוגמה והשראה, על רעיונותיהם ויצירותיהם, לחברה כולה. וכן, אתרים שיש בהם "קסמי טבע" כמו פארק עירוני, אתר שבו רואים את השלכת בתקופה הקצרה של הסתיו, גינה ציבורית מטופחת או מראה של זריחה בהרי המדבר, עשויים לעורר תחושות, רגשות ומחשבות על יופי ואסתטיקה, על טעם, משמעות ועניין. חשוב לאתר נכסים ואתרים כאלה ביישוב, בסביבת הגן, לחשוף אותם בפני הילדים בגן, לבנות קשר וחיבור, ליצור הקשר חברתי-תרבותי-חינוכי.

יובי ואסתטיקה – “פי שלא פביט – פפסיד”

אחת ההגדרות הרווחות של **אסתטיקה** (מהמילה היוונית aesthetic שפירושה “קולט” או “רגיש” perceiver or sensitive), היא “היכולת לקלוט, להגיב ולהיות רגישים לסביבה הטבעית ולסביבה מעשה ידי האדם”. הגדרה קצרה וקולעת נוספת לאסתטיקה היא – “היכולת ליהנות מהיובי” (Curtis & Carter 2003).

לילדות ולילדים הגדלים בגן ילדים **הזכות ליובי ואסתטיקה**. בנוסף לתכנון הסביבה המזמנת משחק, חוויה ולמידה והנותנת מענה לצרכים של למידה וההתפתחות של הילדים, חשוב לבחור לא רק את מה מגישים לילדים אלא גם איך מגישים ומציעים להם את הסביבה. חשוב להגיש כך שתהיה מאתגרת, יפה, אסתטית ומעוררת השראה למשחק, להתנסות, לחקר, לחשיבה וללמידה. בין המרכיבים התרבותיים בחברה המערבית המגדירים **יובי ואסתטיקה** ניתן לכלול סדר, הרמוניה, צורות, דמויות, תבניות, טקסטורה, אור, צבע, צל ועוד.

ילדים צעירים לומדים על העולם והסביבה בעיקר דרך הגוף והחושים שלהם. הם נמשכים באופן טבעי לתכונות האסתטיות של החומרים ושל הסביבה. התנסויות בתחום האסתטי עשויות לעורר תחושות של השראה, כבוד, פליאה, סקרנות, הפתעה, הומור, שקט ורוגע. טיפוח החוש האסתטי מזמן התבוננות, הנאה ושמחה מהיובי שבעולם. תחושת ריח האדמה לאחר הגשם, צפייה בקשת בענן, התבוננות בציפורים נודדות והכנת “קובבות” עם האדמה הרטובה מזמנים לילדים התנסויות אסתטיות וסיפוק צרכים תנועתיים וחושיים.

ההשראה? איפה? - כאן, שם ובכל מקום!

כאמור, **יופי ואסתטיקה נמצאים כמעט בכל מקום**, ולא קשה למצוא אותם. כדברי פרידריך פרבל, "האבא של גן הילדים" (1852-1782) חשוב שהמשחקים, הכלים והחומרים יוצגו כך שיהוו "הזמנה" למשחק, פעילות וחוויה (invitation), כאלו שמציעים לילדים "מתנות" (gifts). יתר על כן, כדברי הוגי אסכולת רג'ו אמיליה שבאיטליה, חשוב לזמן סביבה חינוכית שתעורר ותאפשר הזדמנויות רבות לפעילות ולעשייה משמעותית (provocation), שתעורר השראה (inspiration), להתנסות, לביטוי מחשבות, לשמחה וליצירה.

יחד עם זאת חשוב להזכיר את דברי זיגמונד פרויד (1856-1939): **"כאשר ההשראה לא באה אליי, אני יוצא ופוגש אותה בחצי הדרך"**. במילים אחרות: ההשראה נמצאת כאן, שם ובכל מקום, אבל לעתים יש לחפש אחריה. כך קורה גם עם היופי. כדברי דתיה בן דור היופי יכול להיות ממש מתחת לעינינו - **"תפקחו את העיניים תסתכלו אל העולם"**. מתפקידנו למצוא את היופי, לציין ולהבליט אותו, להתפעל ממנו ולהעניק לו משמעות (על פי עקרונות ההוראה המתווכת). בחזרתיות ובהדרגה נבנים ערכים של הנאה מהיופי ואסתטיקה, על ידי עידוד להבעת רעיונות ורגשות, מתן דוגמה אישית של המבוגר ובאמצעות יצירת חוויה אסתטית וחושית בסביבה, חוויה משמעותית המרחיבה את הלב, את הידע ואת מעגל ההשראה ("inspire - to be inspired").

גן הילדים: מקום. לחיות, לשחק, ליצור, לגדול, להתפתח, ללמוד.

סביבה חינוכית איכותית לגיל הרך מפגישה את הילדים עם גירויים מעשירים, מרחיבה את ידיעותיהם, מפתחת את כישוריהם, עוזרת להם ללמוד על קיומם של גבולות ומקדמת את יכולתם לוויסות עצמי. חשוב שלסביבת הגן יהיה פוטנציאל לעידוד ילדות וילדים לחקור, להתנסות, לשחק, ליצור אינטראקציות וללמוד. הסביבה החינוכית בגן כוללת מרחבים שונים לפעילויות יומיומיות בתוך חלל הגן ובחצר. סביבות בטוחות, שטופות אור, מאווררות ונקיות ישרו אווירה מזמינה בכל חלל הגן. חשוב שהריהוט והאביזרים יהיו אסתטיים ונגישים, יותאמו למבנה גופם של הילדים ולתפקוד שמצופה מהם.

ארגון הסביבה החינוכית בגן ועיצובה הם חלק מתכנון תכנית העבודה של הגננת וצוות הגן. תכנון הסביבה החינוכית בגן הוא אחד הממדים המרכזיים ליצירת אקלים גן מיטבי בגן בצד קידום אינטראקציות איכותיות בין כל המשתתפים בתהליך החינוכי וההתייחסות

להיבטים רגשיים, חברתיים וערכיים במכלול העשייה בגן. חשוב לארגן את הגן באופן שיגרה את הילדים לפעילות ויפתח בהם רצון לחקור ולבחון את הסביבה. יחד עם זאת, חשוב ליצור סביבה שלווה שאינה עמוסה בגירויים כדי לאפשר לילדים להכיר את סביבתם ולפעול בנינוחות (וזוהי רק ההתחלה, 2012).

בארגון הסביבה נתחמים אזורי פעילות ומשחק מוגדרים כגון פינות שונות למשחק חופשי (משפחה, מרפאה, אזור/מרכז בנייה ועוד), שולחנות לעבודה וליצירה, מקום לארוחות, פינות אינטימיות, מרחב לספרייה, לפעילות מוזיקלית ועוד.

גן ילדים: סביבה פתפתחת - עצבאות, בחירות, העדפות

זימון חפצים, חומרים, משחקים וכדומה - בהתאמה לגובה הילדים - יאפשר להם לבחור במה לשחק ולפעול, להביא את האובייקטים אל המקום שהם יבחרו ולהחזיר אותם למקום האחסון בצורה עצמאית. חשוב שהילדים ילמדו את מקומות האחסון בגן, מקומות שיהיו מוכרים לכולם כדי שהילדים ידעו היכן למצוא ולאן להחזיר לאחר המשחק. נראות החפצים והחומרים המוצעים מאפשרת לילדים למצוא אותם בקלות, לבחור בהם ולבטא את העדפותיהם האישיות. חשוב להציע את החומרים, החפצים והמשחקים בצורה אסתטית על מדפים נמוכים ופתוחים כדי לאפשר נגישות אליהם. מגרות ותאי אחסון אישיים מאפשרים לילדים לשמור את החפצים שלהם ואת העבודות שהם בוחרים לשמור בצורה עצמאית.

גן ילדים: סביבה קהילתית. חברים, צוות, הורים, קהילה, יישוב

חשוב לשתף את ההורים ברציונל של הבנייה המשותפת ההדרגתית של הסביבה עם הילדים וכך להימנע מאמירות של "היעדר ציוד בגן". מטרה מרכזית של גן הילדים היא לעודד יצירת קשרי גומלין חברתיים איכותיים בין הילדים לבין עצמם, בין הילדים וצוות הגן, בין ההורים וצוות הגן. אפשר לקדם מטרות אלו באמצעות תכנון אזורי משחק שיתופי ופעילות עם פריטים רכים ומרגיעים שיעודדו מצבים של "להיות ביחד" של שיח ושל הרגשה "כמו בבית". חשוב להעשיר את אזורי המשחק והפעילות בגן עם פריטים "אמתיים", פריטי משחק "מהבית" ופריטים מהסביבה הטבעית.

עקרונות בתכנון ועיצוב הסביבה החינוכית בגן הילדים:

- חשוב שהסביבה החינוכית:
- תזמן לילדים פעילות אקטיבית והתנסות בלתי אמצעית בסביבה
- תעודד יחסי גומלין איכותיים (עם מבוגרים וילדים)
- תזמן את המשחק לסוגיו
- תזמן עיסוק בנושאים שמעניינים את הילדים ובפעילויות הקרובות ללבם
- תאפשר לילדים חופש לבחור וביטוי להעדפות
- תזמן אתגרים וחוויות הצלחה
- תזמן התנסויות חקר
- תזמן תחושה נעימה של "בית"

“גן ילדים: סביבת חיים”

בהתחשב בעקרונות שהועלו לעיל, להלן רשימה כללית של “מה מתאים” לקחת בחשבון בתכנון ועיצוב סביבת גן הילדים ו”ממה כדאי להימנע”.

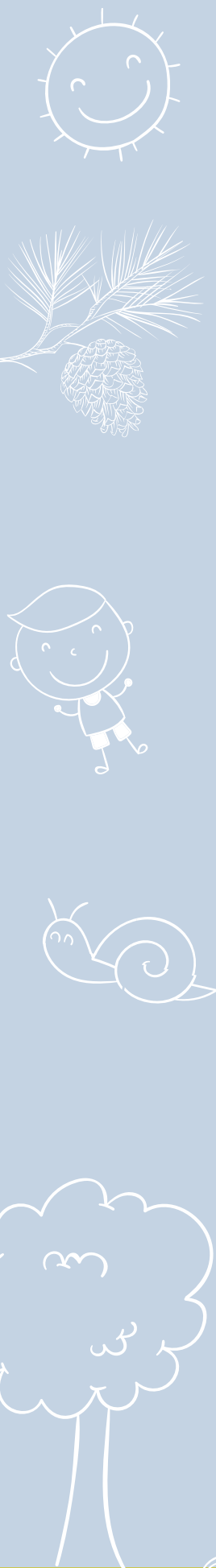
מה מתאים בתכנון ועיצוב סביבת גן הילדים?

בתכנון הסביבה החינוכית בגן חשוב לקחת בחשבון את:

- **המבנה והנתונים הארכיטקטוניים**
הבסיסיים של הגן בהקשר לבטיחות, היגיינה, ניקיון, תאורה ואקוסטיקה, בתוך הגן ובחצר
- **שילוב פריטים “ביתיים”** שיעניקו תחושה נעימה של קרבה, אינטימיות וקשר עם משפחות הילדים בגן
- **אזורים המיועדים להיגיינה אישית ולפעילויות שגרה**
הציוד, הריהוט ומקומות אחסון פונקציונליים ומותאמים לגיל הילדים
הקמת פינות, מוקדים, מרכזים ואזורי פעילות ומשחק מוגדרים במרחב הגן ובחצר בהתאמה התפתחותית לילדות וילדי הגן
- **שילוב חפצים ופריטים מתרבויות משפחות** הילדים בסביבות השונות בגן בצורה רלוונטית ומכבדת כדי לחזק את **הזהות והשייכות** של הילדות והילדים ומשפחותיהם
- **סביבות בהן הילדים יכולים לשחק עם החברות והחברים שלהם**
ומקומות בהם הם יוכלו לבחור להיות לבד
- **מגוון חומרים** להתנסות בלתי אמצעית בסביבות השונות בגן: חומרים מהטבע, חומרים פתוחים (OPEN ENDED MATERIALS), חומרי חקר ויצירה, חומרים בשימוש חוזר ועוד
- **מגוון כלים, מכשירים ואביזרים** לשיפור המיומנויות והכישורים של הילדות והילדים, להתנסות ולחקר, ליצירת קשר ותקשורת ולהעצמת היכולות של הילדות והילדים בגן

- **גבישות** לסביבות משחק ופעילות שונות במרחב הגן ובחצר, כך שיהיה מענה לצרכים האינדיבידואליים של כל הילדות והילדים בגן
- **גמישות** בעיצוב ובשימוש במרכיבי הסביבה כך שניתן יהיה לבצע שינויים והתאמות לצרכים מתפתחים
- **נראות ו"ארגון חזותי לוגי"** של החומרים, הכלים, המשחקים, הצעצועים והחפצים בסביבות הגן כך שניתן יהיה למצוא בקלות את מה שמחפשים, לבחור ולבטא את ההעדפות מתוך ההיצע ולהחזיר אותם למקומות שנקבעו להם מראש
- **שקיפות** המאפשרת לגננת ולצוות הגן לראות בו זמנית את כל מה שמתרחש במרחב הגן ובו זמנית להעניק **תחושה של נוכחות וביטחון** לכל ילדי הגן, כולל שקיפות מטפורית המזמנת את כל הבאים לגן להסתכל, להקשיב ולהרגיש את תהליכי ההתפתחות והלמידה שמתקיימים בגן
- **שילוב פריטים מהסביבה הטבעית** בתוך הגן, המאפשרים לחזק את הקשר והשייכות למקום ומזמנים נעימות, הרגעה והנאה מהיופי שבסביבה הטבעית
- **יופי ואסתטיקה** בארגון סביבות הגן, בזימון חומרים, חפצים, כלים ומשחקים, בבחירת הצבעים, בזימון ריחות נעימים, בזימון מגוון טקסטורות ובהשמעת צלילים וקולות נעימים
- **יצירת זרימה מתמדת ויחסי גומלין בין מה שקורה בגן לבין מה שקורה בסביבות היישוב והקהילה** ולשלב תכנים ואירועים אלה בסביבות השונות בגן
- **שילוב החוויות והידע שהילדות והילדים ומשפחותיהם מביאים עמם** בסביבות הגן השונות, בהתאם לתכנית חינוכית משתנה, דינמית ומותאמת למה שמתרחש בחיי הילדים, משפחותיהם והקהילה.

“פזותרים ונפרדים”

ממה כדאי להימנע וממה רצוי להיפרד בעיצוב סביבת גן הילדים?

- חפצים, משחקים וצעצועים שבורים
- חומרים שאינם ידידותיים לסביבה
- פינות מסורבלות שמקשות על הילדים לשחק ולהתנסות בהן
- פינות סטטיות שלא מאפשרות משחק והתנסות בלתי אמצעית של הילדים בהן
- חללים שנועדו להיגיינת הגוף - לא-אסתטיים ומדיפים ריחות לא-נעימים
- הוספת “מתנות” של בני משפחה, הרשות, השכנים וכדומה לסביבת הגן ללא הקשר לחיי הילדים ושאינן בהם תכלית
- אגירת ריהוט, ציוד, כלים וחומרים שאינן בהם שימוש
- חפצים לא-תקינים זרוקים בחצר הגן
- כדים ללא צמחים

אם כן, כיצד ניתן לעצב את הסביבה החינוכית בגן הילדים על פי העקרונות שהוצעו?

אפשרויות לעיצוב:	עקרונות לתכנון ועיצוב הסביבה החינוכית בגן חשוב שהסביבה החינוכית תזמן לילדים:
זימון משחקים, צעצועים, כלים, חומרים, ספרים ואביזרים מותאמים לגיל הילדים ולילדים הספציפיים של הגן, המאפשרים להם להתנסות, לשחק, ליצור, "לקרוא" וללמוד. זימון פינות או אזורי פעילות ומשחק מוגדרים בגן ובחצר הכוללים מגוון עשיר של חפצים, משחקים, צעצועים וחומרים לפעילות עצמאית של הילדים ופעילות בקבוצות זימון אובייקטים בצורה אסתטית ונגישה שתעורר את הילדים להתנסות ולהשראה	פעילות אקטיבית והתנסות בלתי אמצעית בסביבה.
זימון מקום בו הילדים יוכלו לפעול לבד ובחברת ילדים אחרים או עם מבוגרים משמעותיים: פינת ישיבה "ביתית" הכוללת שטיח, תמונה, שולחן קטן, כורסה, כריות זימון פריטים בגן שיעניקו תחושה של "בית": מפה, עציץ, ספרים, אלבומים, וילון.	יחסי גומלין איכותיים (עם מבוגרים וילדים)
מגוון משחקים, צעצועים ופריטים לעידוד המשחק החופשי והמשחק המובנה, שמוצעים לילדים בפינות הגן ומקומות אחסון מותאמים כולל מדפים פתוחים מגוון חומרים פתוחים (OPEN ENDED MATERIALS) באמצעותם הילדים יוכלו להמציא את המשחקים שלהם בעצמם משחקים ומתקנים לפיתוח החושים והתנועה משחק עם חומרים מהטבע: חול, מים, אדמה, עלים, זרדים, ענפים, אבנים ועוד	המשחק לסוגיו

אפשרויות לעיצוב:	עקרונות לתכנון ועיצוב הסביבה החינוכית בגן חשוב שהסביבה החינוכית תזמן לילדים:
- זימון משחקים, צעצועים, ספרים וכלים שקשורים לנושאים שמעניינים את כלל הילדות והילדים ונושאים נבחרים שמעניינים כל ילדה וילד בצורה אישית - הצגת תיעוד של מיזם סביב נושא מתפתח שמעניין את הילדים - זימון תצוגה או תערוכה של אוספים, ספרים, אלבומים.	עיסוק בנושאים שמעניינים את הילדים ובפעילויות הקרובות לליבם
- זימון מגוון חומרים, משחקים, ספרים, כלים, צעצועים, חומרים פתוחים לבחירת הילדים בפינות השונות בגן בגובה המתאים להם - הצגת שאלות/סקרים בטבלאות/דיאגרמות המציגות את ההעדפות של הילדים: משחק, מאכל, תכנית טלוויזיה (בהקשר למה שהם לומדים) - הצגת תצלומים של הילדים המציגים את ההעדפות שלהם (משחק נבחר, ספר, בובות, אוספים)	חופש לבחור וביטוי להעדפות
- זימון ספרים, משחקים וצעצועים שמתאימים לרמות מורכבות שונות כגון: ספר, משחקי לגו, הרכבות, קוביות קטנות וגדולות, משחק עם חומרים פתוחים. - זימון פינת משחק סוציו-דרמטי עשירה - זימון משחקי תנועה בחצר שמאפשרים לכל הילדים להשתתף ולהצליח (משחק בכדור, בקופסאות קרטון גדולות ריקות, ב"ביתן התה", במתקנים)	אתגרים וחוויות הצלחה
- זימון חומרים, אביזרים וכלים לביצוע חקר ומעקב על שינויים בטבע, ובמזג האוויר בתוך הגן ובחצר - זימון כלים לרישום התרחשויות - זימון כלים טכנולוגיים המעצימים את יכולות הילדים והיוצרים תקשורת	התנסויות חקר
- חפצים המשדרים נעימות ו"תחושה של בית" כגון כריות, בדים, שטיח, ספרים - עציצים ואגרטלים לפרחים "כמו בבית" - תליית תמונות אמנות והוספת עבודות אמנות ואומנות (רפרודוקציות) במקומות רלוונטיים בגן	תחושה נעימה של «בית»

רשימה זאת חלקית ואינה ממצה את כל האפשרויות של חומרים, חפצים, כלים ואביזרים שאפשר להציע בגן הילדים. הוספת חומרים וחפצים וכמו כן הסרתם מהסביבה הם חלק מתהליך השינוי שעל הסביבה לעבור כדי להתאים אותה טוב יותר להתפתחות, הלמידה ולעניין של הילדים.

גן ילדים: פשחקים, חוקרים, מתפתחים, לומדים, חיים.

אזורי המשחק והפעילות הבסיסיים המומלצים הם:

- אזור המשחק הסוציו-דרמטי
 - אזור/מרכז הבנייה
 - סדנת יצירה בחומרים
 - אזור הספרייה
 - חצר הגן (כולל ארגז החול, מתקנים קבועים וביתן למשחק הסוציו-דרמטי)
- חשוב להוסיף את אזורי המשחק והפעילות בצורה **הדרגתית** כדי לאפשר את תהליך

ההסתגלות של הילדים. אזורי המשחק והפעילות הנוספים ייבנו בהדרגה על פי עניין הילדים ועל פי התכנים הנבחרים, בשיתוף עמם ועם צוות הגן. חשוב להימנע מעומס גירויים בכל אחד מאזורי הפעילות כדי שהילדות והילדים יוכלו לבחור, להתמקד, להכיר את המקום ולהתנסות לעומק במה שהסביבה מאפשרת ומזמינה, ליצור שותפויות וחברויות. עם זאת, על הסביבה להיות מגוונת, מעניינת, מסקרנת, גמישה מאתגרת. מילת המפתח היא איזון ומידתיות במתן מענה בסביבה להתפתחות בכל התחומים ומענה לכל החושים המתפתחים.

אזורי המשחק והפעילות

הנוספים המומלצים הם:

- מרכז מוזיקה
- מרכז מחשבים
- מרכז חקר, מדע וטכנולוגיה
- במה ומרכז תאטרון
- מרכז תנועה
- ועוד

גן ילדים: "סביבה כאקווריום"

לסיכום, כותרת המאמר "על השראה, סביבה, גן ילדים ומה שביניהם", טומנת בחובה שאיפה ואמונה לחשיבות יצירת חיבורים משמעותיים בין האדם והסביבה הפיזית-התרבותית והאנושית-החברתית, בין גן הילדים, המשפחות, הקהילה והיישוב. כדברי מוריס מלגוצ'י, אחד מהוגי אסכולת רג'ו אמיליה שבאיטליה, "הסביבה החינוכית מהווה מעין אקווריום המאפשר - בגלל שקיפות קירותיו - לשקף ולבטא את הגישה החינוכית, את הערכים ואת התרבות של האנשים החיים בה". אמנם תפקיד המחנכת וצוות הגן הוא לתכנן את עיצוב הסביבה החינוכית בצורה מכוונת כדי לקדם את ההתפתחות והלמידה של הילדות והילדים, תוך כדי תשומת לב לערכים בין היתר של יופי ואסתטיקה, שקיפות, גמישות ונגישות.

במאמר זה הובאו עקרונות, רעיונות, המלצות והצעות לעיצוב הסביבה החינוכית בגן הילדים. מטרת המאמר היו לעורר השראה לשינוי בעיצוב הסביבה החינוכית בגן הילדים כולל יצירת הקשר, יחסי גומלין וזרימה גדולים יותר בין מה שקורה בגן לבין מה שקורה בסביבה התרבותית והחברתית וכך להזיז את ה"חומה" המפרידה בין גן הילדים לביתה.

מקורות:

אלוני נ', חינוך טוב, לקראת חיים של משמעות, הגינות והגשמה עצמית, מכון מופ"ת 2013
 משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, וזוהי רק ההתחלה, 2012

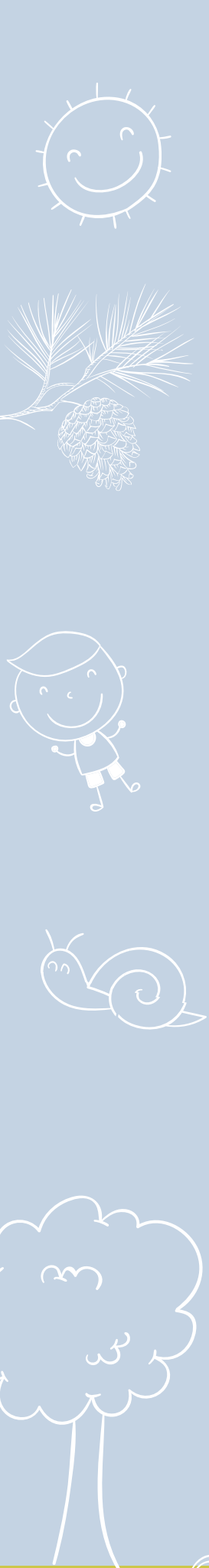
משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, עשייה חינוכית בגן הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי, 2010
 תובל ח' וע' גוברמן, טקסטים גרפיים, כלים לטיפול האוריינות של ילדי הגן, מופ"ת, תמה, 2013

Bronfenbrenner U., The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979
 בתוך: תובל ח' וע' גוברמן, טקסטים גרפיים, כלים לטיפול האוריינות של ילדי הגן, מופ"ת, תמה, 2013

Bronfenbrenner U., Ecological systems theory, Annals of Child Development, Greenwich, CTC JAI Press. Vol.6, pp.187-251, 1989
 בתוך: משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, עשייה חינוכית בגן-הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי, 2010

Bullard, J., Creating Environments for Learning: Birth to Age Eight, 2nd ed. New York: Pearson, 2013

Ceppi, G., & M. Zini, eds, Children, spaces, relations: Metaproject for an environment for young children, Reggio Emilia, Italy: Reggio Children, 1998

Curtis, D., & M. Carter, Designs for Living and Learning, Transforming Early Childhood Environments, Readleaf Press , 2003

Vygotsky, L. S., Mind in society, London: Harvard University Press, 1978

בתוך: תובל, ח' וע' גוברמן, טקסטים גרפיים, כלים לטיפול האוריינות של ילדי הגן, מופ"ת,
תמה, 2013

הכול תלוי בגן הילדים? יוצאים מהקירות – נפרדים מהשטיחים

ד"ר אסתר ברוקס

מאמר זה מתייחס לעיצוב קירות גן הילדים בהקשר לסביבה החינוכית במובנה הרחב בראייה התפתחותית-מערכתית ומזווית תרבותית-אסתטית. הגישה ההתפתחותית-מערכתית מתייחסת לכל תחומי ההתפתחות של הילדות והילדים וליחסי הגומלין הרב-כיווניים בין מרכיבי האישיות שלהם לבין מרכיבי הסביבה (Bronfenbrenner, 1989) בתוך: עשייה חינוכית בגן הילדים, 2010).

ילדים צעירים לומדים בעיקר דרך הגוף ודרך החושים שלהם. הם מקבלים את המידע מהסביבה דרך כל החושים: המגע, השמיעה, הטעם, הריח והראייה, בעוד מבוגרים מקבלים כ-90% מהאינפורמציה מהסביבה דרך חוש הראייה. נוצר פער בעיצוב הסביבה החינוכית במתן דגש יתר לגירוי החזותי לעומת מענה לכל החושים האחרים. חשוב, על כן, לקחת בחשבון שההתנסות והתפיסה של הילדים בגן שונה לגמרי מאלו של המבוגרים, ויש לתת מענה לצרכים של הילדים בצורה מאוזנת.

"פקיר לקיר"

לאורך שנים רבות, התפתחה בגני הילדים תופעה ייחודית של כיסוי קירות הגן בשטיחים, בדרך כלל בצבע כהה (על פי רוב כחול, אפור או חום), לעתים מהרצפה ועד התקרה ומקיר לקיר. הסיבות לכך אינן ברורות דיין, אך ניתן לשער שבבסיס הרעיון עמדה הגישה של הוראה על פי ההעברה. בגישה זו, מחנכות האמינו ומאמינות שילדות וילדים לומדים על ידי צפייה בתכנים שמוצגים על הקירות ועל לוחות הגן. מזווית אחרת, קירות הגן הפכו להיות לעתים "קירות פעילים"; ילדים עמדו מול הקיר, שיחקו במשחקים דידקטיים או השלימו משימות ממוקדות שהוצמדו אל הקירות. בנוסף, יש הטוענים שכיסוי הקירות בשטיחים נועד לחסוך בצביעת קירות הגן. כך או כך, תופעת כיסוי קירות הגן התרחבה והשטיחים שבמקור נועדו לכיסוי הרצפה, הועברו לקירות וכיסו אותם. אמנם כיסוי הקירות בשטיחים היה בסיס לפיתוח תופעה שנקראה לעתים "נראות" – קירות הגן כמענה "שיווקי" למה שנעשה בגן – "כדי שייראה", אך הוא בעצם שימש בסיס להוספה של ייצוגים חזותיים רבים אל הקיר.

המושג "הסביבה כמחנך שלישי" הוטבע על ידי האסכולה רג'יו אמיליה שבאיטליה, אחת ממקורות ההשראה בנושא עיצוב סביבת הגן בהקשר תרבותי וחברתי. ה"מחנך השלישי" (בנוסף לשתי המחנכות שעובדות בגן), מתייחס לכוח שיש לסביבה החינוכית המתוכננת בקפידה לחנך וללמד ילדות וילדים בגן, את הצוות, ההורים והקהילה, בתהליך למידה ארוך ומתמשך. נקודת המוצא של גישת רג'יו אמיליה היא הזכות של הילדים לחיות, לגדול ולהתחנך במקום יפה, אסתטי, מאתגר, ומהנה וחובת המחנכים היא לתכנן בהתכווננות (intention) את ה"מה" ואת ה"איך" מעצבים את הסביבה.

"הכול תלוי..."

בהתמדה ובעקביות נוספו אל קירות הגן מספר רב של לוחות (גם הם לרוב עשויים משטיחים) שאפשרו הצמדה של מגוון ייצוגים: ציורי ילדים, רפרודוקציות של יצירות אמנות, מגוון תצלומים, ערכות ופלקטים קנויים, פוסטרים, אותיות הא"ב, לוח מספרים, "לוח לאום", לוח זמן, לוח "מי בא לגן", לוח "ימי הולדת", "לוח מזג אוויר", "לוח תוכן", דיאגרמות, טבלאות, מפות ועוד, הכול בו זמנית. חומרים כמו הפוליקל, הקפה, הסול, המפל ועוד, שהם המצאות ופיתוחים מעידן הפלסטיק ומהווים שימוש ומשמשים בסיס לעיצוב הקירות והלוחות בגן.

על פי פרופ' רחל זבה (תשס"ה) השימוש בשטיחים "מקיר אל קיר" כשטיחים "מרצפה אל תקרה" גורם לכמה בעיות:

1. מאפיל את החללים באופן הגורם עוול אפילו לצבעי החומרים המוצמדים לשטיח.
2. מחייב להאיר את הכיתות באור מלאכותי שאיכותו נופלת מהאור הטבעי.
3. גורם לתחושה של צמצום החלל, המלווה בהרגשת כובד ומחנק.
4. יוצר ניגודי בהירות חריפים עם הרצפה והתקרה, באופן המעלה את סף הרגישות לניגודים ומפריע לקליטה נכונה של החומר המוצמד אליהם.
5. מעודד לתלות על הקיר כל דבר ללא בקרת איכות אסתטית או עניינית.
6. משדר אי-אמון ביכולתם של הילדים לתפקד בסביבה רגילה מבלי להסב נזקים (זבה, תשס"ה עמ' 106).

"תלוי בצבע..."

סוגיה נוספת היא **הצבע** בגן. שאלת השפעת הצבע הבוהד והרכבי הצבעים על האדם מכפילה את חשיבותה כאשר היא נשאלת לגבי ילד - הן בשל החותם העמוק שמשאירה סביבת הילדות באדם המבוגר והן בשל אינטנסיביות הצבע בסביבות הילדים כיום, שהיא

ללא תקדים בתולדות האנושות.

הצבעוניות של החומרים שמוצעים לילדים במרכזי הגן, של הציוד והרהיטים, של בגדי הילדים ושל חברות צוות הגן, של הנעליים והתיקים שלהם, של הווילונות ושל עבודות הילדים יוצרת תחושה של **"רעש חזותי"** ואף של **"הפצצה חזותית"** שמופעלים על הילדים ועל כל הבאים לגן מהרגע שנכנסים אליו ולאורך כל היום (זבה, תשס"ה).

הצבע יכול להשפיע עלינו בצורה חיובית או שלילית. מחקרים מלמדים כי סביבה צבעונית, בעיקר בגוני אדום-צהוב, מגבירה את פעילות המוח ואת קצב הנשימה ומעלה את לחץ הדם ואת מוליכות העור. יתר על כן, צבעוניות יתר של הסביבה עשויה לפגוע בריכוז ובקשב. שימוש חסכוני ויעיל בצבע עשוי לא רק לשרת את המטרות התכנוניות והעיצוביות אלא גם למנוע גירויים מיותרים, להוריד את סף הרגישות של הילדים ולתרום להפניית הקשב שלהם למקומות שיועילו להתפתחותם (זבה, תשס"ה).

אז... "לתלות או לא לתלות?"

כאשר מתכננים את עיצוב קירות הגן חשוב להתייחס לסוגיות כגון:

- למה תולים (מה המטרה)?
- מה תפקידו של הלוח בגן?
- עבור מי התצוגה שעל הלוח? הילדים? צוות הגן? המשפחות? המפקחת?
- האם "לוח תוכן" בגן הוא חיוני?
- אילו לוחות מתאימים יותר לגן הילדים?
- באיזו תדירות כדאי להחליף את מה שתלוי על הלוח?
- באילו חומרים כדאי להשתמש בבניית הלוח?
- באיזה גובה כדאי לתלות? איך כדאי להציג את עבודות הילדים?
- האם רצוי לתלות את עבודותיהם של כל הילדות והילדים בו זמנית? האם לתלות בעזרת הילדים?
- כיצד התייעוד התלוי עשוי לתרום ללמידה? כיצד ניתן לאפשר לילדות וילדים בגן ליטול חלק מהתכנון והעיצוב של הקירות ולוחות?
- האם ניתן לזהות את הילדות והילדים בגן על פי מה שתלוי על הקירות?
- האם הקירות משקפים את משפחות הילדים שבאים לגן?

■ כיצד כדאי להשתמש בצבע על הלוחות והקירות?

■ כיצד ליצור הזדמנויות להתפתחות ולמידה של הילדות והילדים באמצעות השימוש בלוחות ובקירות הגן?

■ כיצד ניתן לטפח את היופי והאסתטיקה באמצעות תכנון - מה, למה, איך, וכמה - להציג על הקירות והלוחות?

חשוב לציין שלכלל הסוגיות והשאלות האלו ואחרות העולות בהקשר לקירות הגן, אין תשובה אחת ויחידה. מתולדות גן הילדים (סנפיר, סיטון, רוסו-צימט, 2012) אנו לומדים שעיצוב גן ילדים בכלל ועיצוב הקירות והלוחות בגן תמיד מושפע ממאפיינים כגון: גישות חינוכיות רווחות של גננות, הכוונה פדגוגית של מפקחת ומדריכה, החלטות של הרשות, טעם אישי של הגננת, אופנות, תקציב, השפעה של גננות עמיתות ועוד. על כן חשוב להעלות להקדיש חשיבה מעמיקה בנושא ולתכנן יחד עם צוות הגן והילדים איך יראו קירות הגן.

אז פה חשוב לתלות על קירות הגן?

עקרונות בעיצוב הקירות והלוחות בגן

כמה עקרונות מרכזיים כדי לקדם את עיצובם של קירות הגן, לצמצם את מספר הגירויים החזותיים ולעורר השראה לכל הבאים לגן:

- חשוב שהעיצוב ישקף את הגישה החינוכית של הגננת (ה"אני המאמין")
- חשוב להתאים את עיצוב הקירות והלוחות לשלב ההתפתחותי של הילדים
- מומלץ להשאיר "אוויר" (מומלץ לתלות על כ-30% משטח הקירות ולתת מקום ל"ריק המשמעותי")
- מומלץ להשתמש בצבע בצורה פונקציונלית ואסתטית (להשתמש בצבעים ניטרליים ברקע של הקירות והלוחות)
- חשוב להימנע מעודף גירויים על הקירות (והתקרה)
- חשוב לשתף את ילדי הגן ואת צוות הגן בתכנון וביצוע העיצוב
- מומלץ לשתף את ההורים בתהליכי השינוי בעיצוב הגן

"הכול תלוי בך..."

מה מתאים להציג או לתלות על הקירות והלוחות בגן הילדים?

בהתחשב בעקרונות שהועלו לעיל, להלן רשימה כללית (ולא ממצה) של "מה מתאים"

לתלות בגן הילדים ו"ממה כדאי להימנע":

- לוחות ממוסגרים שצבע הרקע שלהם בהיר
- לוחות זמן
- לוחות פונקציונליים ("מי בא לגן", "מי תורן/ תורנית היום?")...
- תמונות אמנות (רפרודוקציות) ועבודות אמנות
- עבודות הילדים ב"מאה שפות" (מושג שנתבע על ידי אסכולה רג'יו אמיליה באיטליה בהתייחס למגוון דרכי ביטוי והבעה של הילדות והילדים בגן)
- תצלומים של ילדי הגן בפעילות, תצלומים של צוות הגן, של משפחות הילדים ושל היישוב
- עבודות אמנות ואומנות של משפחות הילדים
- מראות
- וילונות שקופים, מחיצות שקופות
- עציצים וצמחים

"לא הכול תלוי"

ממה כדאי להימנע וממה רצוי להיפרד?

- שטיחים כהים על הקירות והלוחות
- חומרים שמזיקים לסביבה: פוליקל, מפל, סול, "פייטים", נוצצים, מוזהבים וכדומה
- ייצוגים מקובעים תלויים (מגוון "רכבות" ו"מרכי רגליים" וכדומה) הכוללים את שמות הילדים, מספרים, אותיות, חודשים וכיוצא באלה כקישוט קבוע)
- ערכות מסחריות קניות, פוסטרים מסחריים, דמויות מסרטים מצוירים, "קומיקס" שהם מותגים
- ציורים והדבקות ישירות על הקירות (כולל על הקירות החיצוניים של הגן)
- מוביילים מרובים תלויים לקישוט
- תלייה על חלונות ודלתות
- מתנות ש"לא נעים" להיפרד מהן

במאמר זה התייחסתי לעיצוב קירות גן הילדים בהקשר לסביבה החינוכית במובנה הרחב, בראייה התפתחותית-מערכתית, ומזווית תרבותית-אסתטית. הועלו שאלות לחשיבה, עקרונות לעשייה והמלצות בהקשר לעיצוב הקירות והלוחות בגן הילדים. אני מקווה שכל אלה יסייעו בתכנון ובבחירות של מה ואיך לתלות על קירות הגן

מקורות:

- משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, (2012). **עשייה חינוכית בגן הילדים**, קווים מנחים לצוות החינוכי.
- זבה, ר' (תשס"ה) **צבע במבני חינוך תיאוריה ויישום**, משרד החינוך והספורט המינהל לפיתוח מערכת החינוך הגף לעיצוב חזות מבני חינוך; הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, ירושלים.
- סנפיר, מ'; ש' סיטון; ג' רוסו-צימט (2012). **מאה שנות גן ילדים בארץ ישראל**, מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה-בוקר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- תובל, ח'; גוברמן ע' (2012) **טקסטים גרפיים**, כלים לטיפול האוריינות של ילדי הגן, מופ"ת, תמה.
- Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. **Annals of Child Development**, Greenwich, CTC JAI Press. Vol.6, pp.187-251.
- בתוך: משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי, (2010). עשייה חינוכית בגן הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכית
- Cepi, G., & M. Zini, eds. (1998). **Children, spaces, relations: Metaproject for an environment for young children**. Reggio Emilia, Italy: Reggio Children.
- Curtis, D., & M. Carter, (2003), **Designs for Living and Learning, Transforming Early Childhood Environments**, Readleaf Press.
- Rinaldi, C. (1998). The space of Childhood in **Children, spaces, relations: Metaproject for an environment for young children**. Eds. G. Cepi & M. Zini, 114-20. Reggio Emilia, Italy: Reggio Children.
- Tarr, P. "Aesthetics Codes in Early Childhood Classrooms: What Art Educators Can Learn from Reggio Emilia". **Art Education** 54 (3): 33-39 2001
- http://www.designshare.com/Research/Tarr/Aesthetic_Codes_3.htm
- Tarr, P. "Consider the Walls". **Young Children**, NAYEC v59 3 2004
- <http://journal.naeyc.org/btj/200405/ConsidertheWalls.pdf>

להחזיר את החצר לגן

ד"ר אסתר ברוקס

צילופים: ברברה אנדרס

ילדים וילדות עומדים מחוץ לארגז החול, מכינים עוגיות חול קטנות, מקשטים אותן באבנים ובעלים, ועורכים על שפת ארגז החול 'שולחן' לכבוד יום ההולדת של מור. קבוצה אחרת יושבת מסביב לשולחן ב'בית-התה', שהוקם בביתן בחצר. הילדים, הילדות והסייעת שותים תה ומשוחחים על הריחות ועל הטעמים שהם מריחים וטועמים. ליד בית-התה משתרעת ערוגת תבלינים וצמחים שהוקמה ונזרעה בשיתוף הורי הילדים של הגן. בתוך הערוגה מסומן שביל קצר, שדרכו עוברת הגננת עם הילדים. הם צופים ובודקים אילו צמחים צמחו אחרי הגשם, רושמים את המידע במחברת, ואוספים בסלסילה עלים יבשים. בקרבת מקום משחקים ילדות וילדים בכדור, מוסרים זה לזה ומנסים לקלוע לסל. שני ילדים עומדים וצופים בהם ומעודדים אותם. התנסויות אלו ואחרות נערכות בחצר הגן בו-זמנית, והן רק חלק קטן מהחוויות שבהן מתנסים ילדות וילדים בשגרת סדר היום בגן-הילדים.

פדוע ילדים אוהבים לשחק בחצר הגן?

מחקרים מצביעים על כך, שילדים בגיל הרך מעדיפים לשחק באבנים, בבוצ, בענפים, בחול ובחומרים אחרים שניתן למצוא בסביבה הטבעית, ומעדיפים אותם על פני מתקנים שתוכננו לגני-ילדים ולמגרשי משחקים. ילדים אוהבים מאוד לעסוק ישירות בחומרים ובכלים בחצר הגן וגם בחומרים 'פתוחים' (open ended materials) הם יכולים להזיז אותם, לבנות מהם, להשתמש בהם במשחק שהם בוחרים, ליזום ולפתח בשיתוף עם חבריהם.

למשחק בחצר תרומה בעלת ערך רב להתפתחותם של ילדים צעירים. ניתן לומר, שהוא מזמן אפשרויות רבות יותר ומציע מגוון גדול יותר של משחקים מאשר הגן עצמו.

המשחק בסביבה הטבעית שבחצר מזמן שפע של חוויות המערבות את החושים: תחושת ריחות משתנים באוויר; הנאה למגע באדמה, במים ובחול; הקשבה לקולות הציפורים, למים הזורמים, לרוח, לריקוד העלים. הילדים מבינים בהדרגה גם את השינויים המתרחשים בחייהם, ושואבים ביטחון ממראה הסדר המתגלה להם בסביבתם.

מהי התרופה של המשחק בחצר להתפתחות הילדות והילדים?

חצר איכותית בגן מזמנת מגוון של סוגי משחק לכל ילד וילדה בגן: משחק מוטורי, משחק חברתי, משחק קונסטרוקטיבי, משחק דרמטי ומשחק בעל חוקים. על כן חשוב, שבצד המתקנים הקבועים, יהיה בחצר גם מגוון נוסף של משחקים כגון: הרי חול ואדמה, צעצועים עם גלגלים, צעצועים שכוללים חלקים שמתנועעים, ביתן המאפשר התנסות במשחק דרמטי, ארגז חול (מקורה),

מרחב מכוסה עם דשא למשחקי כדור, למשחקים בקבוצה וכד'.

ילדים צעירים מרבים להשתמש במשחק בגופם. המשחק הוא אמצעי המסייע להתפתחות הפיזית שלהם, שהיא מרכיב מרכזי בהתפתחות הקוגניטיבית, החברתית והרגשית. ילדים וילדות צעירים לומדים באמצעות כל הגוף כאשר הם בתנועה. הם משתמשים בו כדי לחקור את המרחב ואת מה שניתן לעשות בו - לזחול, לקפוץ, לעלות ולרדת, לרוץ ולצעוד, להיכנס ולצאת ממכלים ומקופסאות, להסתתר במקומות מסתור או מאחורי עצים.

פה חשוב להביא בחשבון בתכנון חצר הגן?

עבודת התכנון, חשוב שתכלול את כל צוות הגן (כולל שומר הגן), שיעלה רעיונות להעשרת הפעילות של הילדים בחצר הגן. חשוב, שגם הילדים יהיו שותפים בהחלטות. בשלב ראשון חשוב לדאוג, שהחצר תהיה בטיחותית, מאורגנת ונקייה. יש לתכנן סביבה מעניינת ומאתגרת, שתכלול כמה מרחבי פעילות, ללא קשר לגודלה. על החצר לאפשר הקשבה למגוון צלילים, הרחה של מגוון ריחות, צפייה בשפע צבעים, וחישה של טקסטורות רבות. עליה להקנות תחושת נוחות לילדים ולמבוגרים, ולהפוך למקום שבו הם יוכלו לשבת יחד ולשוחח, ולערוך תהליכי חקר והתנסות תחושתית ומוטורית.

כאשר מתכננים את חצר הגן חשוב להביא בחשבון את המרחב הנתון, את התנאים הטופוגרפיים שלו, את גיל הילדים, את תרבות משפחות הילדים, את המשאבים שעומדים לרשותנו, את סדר היום בגן, את תכנית העבודה השנתית, החודשית והשבועית.

כדאי לתכנן כמה סוגי משטחי בסיס למטרות שונות: דשא, מרצפות, חול, אדמה וכד'. בנוסף, חשוב להקצות מקום לעצים, לערוגות, לגינה אקולוגית, לשדה בור ולצמחייה שמתאימים לילדים ולאזור האקלימי שבו נמצא הגן, ולהקפיד שלא יישתלו בקרבת מקום צמחים אלרגניים. חשוב להקפיד, שיהיו בחצר הגן אזורים מוצלים מלבד הצל של העצים, ופינות שקטות, שבהן ניתן להירגע ולנוח.

חשוב לשתף גם את ההורים בתכנון חצר הגן, להסביר להם על התרומה שלה להתפתחות ילדיהם וכאמצעי להקניית ערכים להתייחסות לסביבה. כדאי לשתף את ההורים בתכנית לטווח הקצר ולאורך השנה, ולהעניק להם את התחושה, שהם רשאים להציע דברים ולקחת חלק בעשייה החינוכית בחצר (ובכלל), איש-איש בתחום ההולם אותו.

פהו תפקידן של המחנכות בחצר הגן?

יצירת אקלים רגשי-חברתי בחצר הגן דורשת מצוות הגן **תכנון דינמי, משתנה וגמיש של הסביבה**, כדי שיתאים לילדים ולילדות השונים, ויהלום את השלבים בהתפתחותם ובתחומי העניין שלהם. חשוב להשקיע זמן בארגון ובעיצוב חצר הגן כחלק מתכנית העבודה של הצוות, **להקפיד על יופי ואסתטיקה** ועל סילוק דברים שמסכנים את בריאותם של הילדים והילדות וחפצים שנראים בלויים ושבורים. ההשתתפות של הצוות ושל הילדים בשלבים השונים - מהתכנון עד הביצוע והתכנון המחודש - עשויה לתרום להתייחסות רבה יותר לחצר הגן, להגברת האחראיות של כל הלומדים והעובדים במקום, ולהעלאת מגוון של רעיונות יצירתיים של כל אחד כדי לתרום להפיכת החצר למקום מאתגר, מעניין, יפה, אסתטי ומרתק לפעילות הילדים.

בתכנון החצר **חשוב להביא בחשבון מאפיינים כגון: קביעות והשתנות של תהליכים שמתקיימים בו-זמנית**, כולל שינויים טבעיים בהשפעת מזג האוויר.

חשוב **להדגיש את תיווכו של המבוגר** במקומות הנדרשים, כדי לחזק את הביטחון הרגשי של הילדים, לקדם את המשחק, לעודד עבודה משותפת של הילדים, לעודד שיח, לשמור על החוקים של הפעילות בחצר, ולאפשר עבודה יחידנית לכל ילד וילדה.

יש לחזק אצל צוות הגן את המודעות **לחשיבות המשחק החופשי בחצר**, ואת ההחלטה המשותפת עמו על הגבולות, כדי להקנות לילדים ביטחון ובטיחות פיזית ורגשית. מצד אחר, כדאי להעביר לילדים את המסר, שכדאי וחשוב להתנסות ולחקור את הסביבה, וללוות אותו בתחושה ששומרים עליהם.

תפקיד מרכזי נוסף של המחנכות הוא להיות **מודעות לכך, שהן משמשות דוגמה אישית לביטוי של ערכים** לאהבת הסביבה הטבעית, לפליאה מהיופי שבטבע, לחמלה כלפי בעלי החיים שחיים בחצר ואלה שבאים לבקר בה, ושל ערכים המבטאים זיקה למקום שבו אנחנו חיים.

צורת הארגון, הסדר והצגת החומרים, הכלים, הצעצועים והמשחקים חשובים עשויים להשפיע על אופן תגובת הילדים והילדות כלפי החפצים השונים. חשוב להציע את הגירויים בצורה מאורגנת, מאתגרת ומושכת לפעילות. כך נכבד את הילדים והילדות ונקדם ערכים של יופי ואסתטיקה מהגיל הרך ביותר.

חשוב לצפות בילדים ובילדות ולרשום מה הם עושים ואומרים ומה מעניין אותם, ולהשתמש בנתונים אלו בתכנון מחדש של אזורי הפעילות או ההתנסויות החדשות בחצר.

פה חשוב שיהיה בחצר הגן?

המשחק בחצר הגן מזמן אפשרויות, הייחודיות למרחבי הפעילות שמחוץ לגן. באזור המתקנים הקבועים יכולים ילדים וילדות לרוץ, לטפס, להתנדנד, לעלות ולרדת במדרגות, בסולמת וכו' (מתקנים שעברו תקינה). מרחבי פעילות חשובים אחרים: אזור פעילות לפיתוח המוטוריקה הגסה, אזור המיועד למשחק הדרמטי, אזור למשחק בעל חוקים ואזור להפעלת כלי תחבורה (צעצוע).

ציוד בחצר:

- כלים, אביזרים, מכלים וצעצועים להתנסות בארגז החול (מקורה, ועם אפשרות לכיסוי לאחר הפעילות) ובמים.
- תלת-אופן, מריצה, מכוניות צעצוע לנהיגת הילדים וכד'.
- כדורים ואביזרים כדי לעודד משחקי קבוצה.
- חומרים פתוחים (open ended materials).
- סביבה טבעית - עצים, גינות, חול וערוגות.
- שבילים לתחושות שעשויים ממגוון חומרים טבעיים.
- הרי חול ואדמה לטיפול עליהם.
- ביתן (למשחק סוציו-דרמטי, בית-תה וכו'), ספירלת תבלינים, בריכת דגים, בוסתן.
- מקום שבו אפשר לשבת יחד ומקום שבו אפשר להתבדל מההמולה ולנוח.
- בית-תה עם כלים מתאימים.
- מגוון עשיר של חומרי יצירה שניתן להשתמש בהם במקומות שונים בחצר הגן.

פה עוד אפשר?

בעקבות צפייה ותיעוד של פעילות הילדות והילדים במשחק בחצר - בחירת החומרים, הכלים, המשחקים והצעצועים, פעילות הגומלין שלהם עם אנשים ועם ילדים וילדות אחרים, הדרכים השונות שבאמצעותן הם לומדים, מעצבים ומשנים את סביבתם - **ניתן להמשיך ולתכנן מגוון מרחבים ופרויקטים על-פי עניין הילדים**. חשוב לערב את הילדים והילדות בתהליך התכנון והקמת הסביבה. ככל שהם יהיו מעורבים יותר בהתנסויות בחצר, כן ניתן יהיה ללמוד מה מעניין אותם, עם מי הם אוהבים לשחק, היכן הם מעדיפים לשהות, ובאמצעות אילו כלים ואביזרים הם חוקרים ומשחקים. אפשר להוסיף עליהם חומרים וכלים, ולשנות ולשפר את מרחבי הפעילות שבהם הם בוחרים לשחק. ניתן **להקים סביבות חדשות על-פי תכנים או תחומי העניין של הילדים או ביוזמת צוות הגן**: סביבה מוזיקלית מכלים בשימוש חוזר, סביבה בדגש על 'משחקים של פעם', סביבת 'נסיעה לחלל', סביבה ל'טיולים קטנים' לאורך גדר הגן, סביבה למשחקי חשבון, במה למשחקי תיאטרון ולהופעות, גינה לימודית ועוד.

ומה עוד?

חצר הגן עשויה **לזמן התנסויות והרפתקאות באמצעות שילוב אלמנטים חדשים שיעוררו השראה למשחק**: אוהלים, בדים, קרשים, קופסאות, סלסילות. ילדים מוקסמים מהעולם הפיזי ומן האופן שבו הוא פועל. חשוב **לטפח את האהבה ללמידה על-ידי הוספה וגיוון של חפצים** ושל חומרים שימשכו את תשומת ליבם של הילדים והילדות, **לעודד תהליכי חקר, יצירתיות וגילוי, לאפשר מסתורין ופליאה, ולעורר את סקרנותם באשר לאופן שבו פועל העולם סביבנו**, למקורם של החפצים ובאשר למה שניתן ללמוד מכך. לדוגמה: כלים לחקר תופעות טבע כמו אור וצל, צבע, חפצים שמשתקפים, נוצצים, מסתובבים, משמיעים רעש וזזים, או חפצים שמשתנים כאשר מפיחים בהם אוויר. ניתן להשתמש באור טבעי, באוויר, בחול, במים... מלבדם ניתן להציע לילדים למצוא ולשחק ב'אוצרות' שהם אוהבים מאוד כמו: קונכיות, נוצות, אבנים, מטבעות, מפתחות, זרדים ועלים.

להחזיר את הילדות לילדים שלנו!

חשיבותו ותרופתו של הבשחק
בפתקני הבשחקים

יערה בשן חכם

מדינת ישראל 'זכתה' במדליית הארד בהשמנת-יתר של ילדים. על ההתמודדות עם מגפת ההשמנה להתמקד בד בבד בתחום התזונה של הילדים ובתחום הפעילות הגופנית שלהם. חצר המתקנים בגן-הילדים יכולה לענות על הצורך של הילדים בתנועה, וחשוב לעודד אותם לצאת אליה ולנוע.

בעבר יכלו הילדים לצאת לבדם לגנים הציבוריים ולחורשות הרחק מעיני המבוגרים, והם היו פעילים שם במשך שעות רבות של היום. היום חוששים ההורים לתת לילדיהם לצאת אפילו לרחוב שליד הבית, בשל פגיעה של אנשים זרים ובגלל התנועה הסואנת. לעיתים קרובות נוטים הילדים שלנו להישאר בתוך הבית בעידוד ההורים. הם מרותקים לאמצעים הטכנולוגיים, שאני קוראת להם פצצת אטום (=אינטרנט, טלוויזיה, וידאו, מחשב), בישיבה ממושכת, וכמעט שאינם עוסקים בפעילות גופנית. בעשור האחרון עלה משך זמן הישיבה של הילדים ב-30%, ולכן יש לדרבן אותם להשתתף בפעילויות גופניות יותר מתמיד.

חשוב מאוד, שחצר המתקנים בגן-הילדים תהיה בעלת אתגרים ומעניינת, ותספק לילדים 'תפריט' מאוזן ומזין של אפשרויות לפעילות, ששיבו את הילדות לילדים.

"הדבר הבולט ביותר הוא כמובן המוטוריקה הגסה. אבל התרומה של הפעילות מסביב למתקנים ניכרת בהיבט חברתי, בהתגברות על הקושי, בהצלחה, בשיפור הדימוי העצמי, ביצירת קבוצות משחק ותת-קבוצות, בהקשבה לחוקים ולמידה, בפתרון בעיות, בתכנון, בלמידה של תכנון תנועה, ובאין-סוף דברים נוספים".

תלמה - גננת

אמנם, גן-הילדים איננו עשיר באמצעים טכנולוגיים ובשלל מסכים בעלי צבעוניות עזה, השופעים מסרים בדינמיות רבה, לעומת בתי הילדים, אך עדיין, רוב הפעילויות בו נערכת בישיבה וללא מאמץ מוטורי.

חצר המתקנים נועדה לענות לצורך של הילדים לשחק באוויר הפתוח, לנוע בחופשיות (לפחות בתוך מרחב מוגדר), ולחוש את חדוות המשחק והתנועה במרחב.

ניצוד תורפת הפעילות בחצר המתקנים לילד בתחום הפוטורי?

פעילותו הנמרצת של הילד בגיל הרך היא גורם התפתחותי חשוב. הילד פעיל בהיענותו לגירויים שהוא זקוק להם. קיים בו צורך ראשוני לחקור ולבדוק את הסביבה ואת העצמים שבהם הוא נתקל.

חצר המתקנים בגן-הילדים היא סביבה המאפשרת לילדים תנועה רבה ומגוונת, ובעזרת הכוונה והדרכה ניתן להציב בה אתגרים לילדים ולספק להם גירויים רבים.

”הצורך שלהם בפעילות

גופנית, פעילות סנסו-מוטורית, הוא לא רק הצורך להזיז את הגוף, אלא גם להכיר את הגוף. הילדים זקוקים להיכרות עם היכולות שלהם, כך הם לומדים להכיר את עצמם, מה הם מסוגלים ומה לא, וכמובן, אתגרים להתמודדות, זה מרתק ...”
ציביק - מפקחת

תנועה מתבצעת בעולם תלת-ממדי כאשר נקודת ההתייחסות המרכזית בו היא הגוף. ידיעת הגוף והמודעות לו הם מרכיבים חשובים בהתפתחות המוטורית והתפיסתית של הילד. ילד המודע לגופו מכיר את איבריו, את מיקומם, את אפשרויות התנועה שלהם, את גבולות גופו ומגבלותיו. מודעות זו מתפתחת במשך השנים כתוצאה מהתנסות פעילה של הגוף.

ניצוד תורפת לילד הפעילות בחצר המתקנים בתחום החברתי?

השאיפה להשתייך מקננת בקרב רוב האנשים, שרוצים לחיות בקבוצה, להזדהות איתה ולהימנע מבדידות. ערכם של המשחקים רב במילוי השאיפה להשתייך.

בעזרתם ניתן לארגן ילדים כדי לפתור בעיות חברתיות שונות.

כל משחק בקבוצה מחזק בנו את ההרגשה שאנו שייכים.

ייתכן, שילדים אחדים, שהם לאו דווקא חברים, אך בעלי עניין בתחומים דומים

באותו מתקן, יפתחו חברויות ויתחילו להכיר טוב יותר זה את זה...“ ציביק - מפקחת חצר המתקנים היא כר פורה ללמידת חוקי התנהגות ומיומנויות חברתיות, השונות מאלה הנדרשות בתוך הגן. הילד לומד לוותר, לעמוד בתור, לעזור, להתחשב, לקבל את השונה, לפעול בשיתוף פעולה, ולהגיב בסבלנות ובסובלנות כלפי ילדים אחרים.

במהלך המשחק נוצרות הזדמנויות לעריכת שיחות וויכוחים, לציות לחוקים ולשמירה על משחק הגון, לקבלת החלטות, להבעת עצמאות, ולביטוי יכולת השיפוט והגישור על פערים בגיל. נוכחות ילדים פעילים נוספים מגרה את הילד המתכוון בהם. הוא לומד מן ההתכוננות מתוך שיקול דעת או חיקוי של ילדים בעלי יכולת גבוהה, ומציב לעצמו אתגרים חדשים.

כיצד תורפת לילד פעילות בחצר הפתקנים בתחום הרגשי?

פעילות מוטורית המלווה בחוויות הצלחה משפיעה באופן חיובי על עיצוב דימוי הגוף. "הילד לומד מה הוא יכול ומה אינו יכול, במה הוא חזק ובמה הוא חלש, מה מפחיד אותו ומה לא מפחיד אותו. חשוב מאוד שהילד ידע כל זאת. הוא לומד אם יש לו אומץ לנסות עוד, עד הקצה, או שהוא מעדיף שלא".

אפרת - אימא

הילד נדרש להסתגל ללא הרף לעולם המבוגרים שלעיתים אינו מובן לו. בעת משחק הוא יכול לשנות את המציאות על-פי דמיונו וצרכיו, כך הוא מטמיע את המציאות ולא מתאים את עצמו אליה.

חצר הגן המכילה מתקנים, צמחייה וכד' מעניקה מרחב למשחקי דמיון ולשיתוף פעולה, ומציעה את המסגרת ואת הבימה כאחד. עושר הרכיבים הפיזיים והיחסים ביניהם מעוררים את הסקרנות ומעודדים את הדמיון והיצירתיות.

הילד נעזר במשחק הדמיוני כדי להתמודד עם קונפליקטים פנימיים ולפרוק מתחים, חרדות ומניעים מודחקים, לשחרר רגשות אסורים

שמציקים לו (כעס, תוקפנות, פחד, תסכול) ולהגיע לאיזון נפשי. כשילד משחזר מצב מפחיד הוא לומד להכיר אותו, לשלוט בו, ולהתמודד בעתיד עם מצבים דומים.

כיצד תורפת לילד פעילות בחצר הפתקנים בתחום הקוגניטיבי?

ילדים לומדים מניסיונם על היחסים במרחב בין גופים שונים ומפנימים את המושגים: מעל/מתחת, בחוץ/בפנים, למעלה/למטה, ימין/שמאל, גבולות

אברי הגוף, עומק, מרחק, כיוון וזמן.

מגוון ההתנסויות במרחב מעניק להם את היכולת, למשל, לאמוד מרחקים ואת מידת הסיכון בקפיצה ונפילה.

”כל אחד חווה את התחושה של הגובה - להיות גבוה, להיות נמוך. התפיסה המרחבית של הילד משמעה, היכן הוא נמצא בחלל ביחס למתקנים, ביחס לילדים אחרים...”

סמדר - גננת

ההתמצאות במרחב מתפתחת עם הבנת היחסים בין גוף האדם לבין העצמים האחרים במרחב. ככל שירבה הילד בהתנסויות כן תפתח התפיסה שלו, והוא ייטיב לנתח את מראה העיניים.

משחק חופשי הוא מעבדה ללימוד מיומנויות חדשות. הילד חוקר את סביבתו הקרובה, לומד להכיר את תכונות המתקנים ולהפעילם בדרך יצירתית למטרות שונות מאלה שלהן נועדו, לפתור בעיות ולפתח את יכולותיו הלשוניות.

על חצר המתקנים בגן לאזן בין הצורך לענות על הצרכים בתהליך ההתפתחות של הילדים, לשמש סביבה מעודדת תנועה, מעניינת ומאתגרת, לבין הצורך להגן עליהם מפני פגיעות קשות.

לסיכום

הרגלי החיים המודרניים משלבים פעילות ממושכת הנערכת בישיבה ובה בעת אכילת מזונות שאינם מזינים. שני אלו הם הגורמים העיקריים למגיפת ההשמנה. החסר בפעילות הגופנית בגיל הצעיר פוגע בהתפתחות הגופנית והמנטלית של הילד, ובמימוש יכולותיו בעתיד.

משחק חופשי יום-יומי במתקני משחקים בחצר הגן, שמציבים אתגר במגוון הפעילויות המוטוריות שהם מציעים, עשוי לתרום להתפתחות הילדים בהיבטים החברתי, הרגשי והקוגניטיבי, מלבד ההיבט המוטורי, כמובן.

“כי, על חוסר פעילות ומשחק בגיל הצעיר לא ניתן לפצות בגיל מאוחר יותר”
זוהי אחריותנו כמבוגרים לספק לילדים בחצר הגן סביבה מאוזנת העונה על הצרכים שלהם, ולהקצות להם פנאי להתנסויות רבות ככל האפשר.

“אל תטילו ספק בכוחה של קבוצת אזרחים קטנה, חושבת ומחויבת לשנות את העולם - זה הדבר היחיד שאי פעם שינה אותו”

מרגרט מיד

משחק? חופשי? בחצר? כן! משחק חופשי בחצר הגן!

ד"ר אסתר ברוקס ופירב תורג'מן

למשחק החופשי של ילדים צעירים בחצר הגן חשיבות רבה בכך שהוא מזמן מפגש בלתי אמצעי עם הסביבה הטבעית, עם מגוון אפשרויות לפעילות ומשחק לבחירה, ומאפשר מתן ביטוי להעדפותיהם של ילדות וילדים עם מה, איך, איפה ועם מי לשחק. ה"חוץ" בחצר הגן הוא סביבה המשתנה תמידית והרבגונית שלה מעוררת בקרב הילדים הנאה, פליאה וסקרנות. פעילות ומשחק בסביבה כזאת מאפשרים לילדים ללמוד ולהתפתח ומזמנים חוויות והתנסויות משמחות ומעשירות דרך המפגש הבלתי אמצעי עם הסביבה הטבעית.

כאשר אנו מתכננים את חצר הגן שתיתן מענה להתפתחות וללמידה של ילדים צעירים ושתזמן משחק חופשי, כדאי לשים לב לסוגיות אלה:

- "מה חייבים?" כללי בטיחות, היגיינה וניקיון;
- "מה כבר קיים?" הנתונים הקבועים של חצר הגן: המתקנים הקבועים, ארגז החול, המיקום, הגודל, הצורה, המרחק מכיתת הגן, האם יש בה אזורי נסתרים, צמחייה, גינה, גדר, צל, מקורות מים;
- "מה אפשרי?" הקמת אזורי משחק ופעילות שונים בחצר;

■ "מה כדאי?" הוספת חפצים, צעצועים, כלים, חומרים ומכשירים שניתן לנייד;

■ "מתי?" תכנון סדר היום בגן;

■ "מה התרומה של המשחק בחצר הגן?" שילוב המשחק בחצר הגן כחלק מתכנית העבודה של הגננת וצוות הגן, כמו גם הגדרת מטרות התפתחותיות ולימודיות;

■ "מה כבר יש לנו?" המשאבים שעומדים לרשותנו (שותפים, משאבי טבע, תקציב, רעיונות).

חשוב שבדיקה זאת תיערך בתחילת שנת הלימודים בשיתוף עם צוות הגן ופעמים נוספות במשך השנה. לאחר הבדיקה, יש להמשיך ולתכנן את חצר הגן כדי שתיתן מענה לצרכים המתפתחים המשתנים של הילדים, לעניין שלהם ולתכנית העבודה המשתנה.

מטרת המאמר היא להדגיש את חשיבות המשחק החופשי בחצר הגן, להציע עקרונות לקידומו ולהציע רעיונות לעיצוב החצר לטיפול המשחק החופשי.

חופשי זה הכי

לפי מחקרים, ילדים שמשחקים בחוץ מפגינים אינטגרציה חזותית מוטורית טובה יותר, משתמשים בדמיון וביצירתיות, במיומנויות מילוליות ובכישורים חברתיים יותר מאלה שמשחקים רוב הזמן בתוך הגן. למשחק החופשי בחצר יתרונות רבים – ילדים יכולים להפעיל את כל הגוף והחושים במפגש הבלתי אמצעי עם ה"חוץ", להשתמש במוטוריקה עדינה וגסה, להשמיע קולות גבוהים, לשחרר אנרגיה עודפת ולהיות מעורבים בפעילות ובמשחק עם מגוון חומרים מעניינים ו"מלכלכים", בצורה עצמאית וביחד עם חברים. ילדים יכולים לחוות תחושות שונות בעקבות מזג האוויר, מגוון מראות באזורי משחק ופעילות, ריחות שונים בערוגה ובגינה, תחושת סוגי אדמה שונים, מפגש רב-חושי עם עצים, פרחים,

גבעות, בורות, מים זורמים, שלוליות ועוד. ילדים יכולים לאמן את המיומנויות הגופניות והתנועתיות שלהם ולשכלל אותן, לשפר את הכישורים הרגשיים, החברתיים והיצירתיים שלהם, ליהנות ולחוות שמחה ו"כיף".

המשחק החופשי של ילדים בחצר הגן מאפשר הזדמנויות רבות ללמידה, מקדם את בריאות הגוף, מעודד דיס פוזיציות של סקרנות וחקר לטווח ארוך ומאפשר טיפוח ערכים של זיקה למקום, זהות, שייכות, אהבה לסביבה הטבעית וחמלה לבעלי חיים.

אצלנו בחצר – עקרונות בתכנון אזורי הפעילות והמשחק בחצר הגן

- **חוויתיות** – חשוב לזמן בחצר הגן משחק ופעילות שייצרו מפגש בלתי אמצעי עם הסביבה הטבעית וחווית למידה משמעותית
- **סדר היום** – הפעילות והמשחק בחצר הגן הם חלק בלתי נפרד מסדר היום הקבוע של גן הילדים
- **המשכיות** – בתכנון סביבת גן הילדים חשוב לראות את חצר הגן ככל סביבה חינוכית אחרת בגן וככזו, היא מחייבת הקפדה על בדיקה מחודשת לעתים קרובות ובעקבותיה – תכנון מחדש
- **שילוב פנים וחוץ** – חשוב לראות את אזורי המשחק בחצר הגן ובכיתת הגן כאזורים משולבים ומשלימים. כאשר ילדים משחקים ופועלים, הם נעים ממרחב אחד למשנהו בעת שימוש בציוד ובאביזרים המתאימים לכל מרחב.
- **גמישות** – כדאי לאפשר גמישות בשימוש בחפצים, משחקים, כלים ואביזרים ולאפשר לילדים להעבירם מאזור לאזור בהתאם למשחק שלהם. בתום המשחק חשוב לכוון

אותם להחזרת הציוד והמשחקים למקומם כחלק ממעגל הפעילות.

- **גיוון ובחירה** - חשוב להציע מגוון אזורי משחק ופעילות בחצר הגן וגם חומרים, משחקים, כלים ואביזרים כדי להבטיח אפשרויות בחירה לילדים ואיזון בין הפעילויות הזמינות להם לפיתוח כל תחומי ההתפתחות.
- **ייחודיות החצר** - חשוב לבחור אזורי משחק ופעילות בחצר המאפשרים חוויות ייחודיות שונות מאלו של כיתת הגן.

- **אחסון** - חשוב לקבוע מקומות אחסון מוגדרים למשחקים, החפצים והכלים הניידים כדי שהילדים יוכלו לבחור מהם ולהחזירם למקום לאחר המשחק. לימוד המקום של חפצים, משחקים וצעצועים הוא חלק מהבניית כישורי חיים, ולכן הארגון והסדר בגן חייבים להיות ברורים ותפקודיים כדי שניתן יהיה למצוא את החפצים בהמשך.
- **יופי ואסתטיקה** - חשוב לתכנן את חצר הגן תוך כדי התחשבות בערכים של יופי ואסתטיקה, החיבור עם הסביבה הטבעית והזיקה למקום והתרבות בה חיים הילדים.
- **הדרגתיות** - חשוב ליצור את אזורי המשחק והפעילות וכמו כן את הגשת הכלים והחפצים באופן הדרגתי, בשיתוף עם צוות הגן ועם הילדים, וכך להימנע מעודף גירויים. ההדרגתיות תאפשר העמקה והרחבה של הלמידה בהתאם לעניין הילדים, העונה, הנושא והמטרות החינוכיות.

משחק? חופשי? בחצר? כן! משחק חופשי בחצר הגן!

ד"ר אסתר ברוקס ופירב תורג'פן

"עולם ופלואו" בחצר הגן – אזורי פעילות ומשחק

התכנון של אזורי משחק ופעילות בחצר הגן מאפשר לתת מענה לצרכים המתפתחים של ילדי הגן בצורה מאוזנת. להלן כמה אזורי משחק ופעילות לחצר הגן:

ארגז החול – מאפשר לילדים להתנסות במגע ישיר עם חומר מהטבע – החול – לשחק, לחקור וללמוד בעזרת המגע הישיר עם החומר, עם כלים, חומרים וחפצים המעשירים את עולמם החווייתי, את המושגים ואת החשיבה שלהם. הם רוכשים בצורה חופשית ומכוונת ניצנים של מדע, טכנולוגיה וחשבון שהם יסודות להבניית הידע העתידי שלהם (מאמר בנושא מופיע בעלון זה).

המרכז הסוציו-דרמטי (כולל ביתן) – מאפשר לילדים לעבד חוויות אישיות בעת שימוש במגוון חפצים, משחקים, כלים ואביזרים שמוצעים במרכז. חשוב לזמן חומרים וחפצים שיעודדו את הילדים לשחק בנושאים שמעניינים אותם ויכולים להרחיב, להעמיק או להשלים תרחישים שהתחילו בתוך הגן, וגם לזמן חוויות ייחודיות שמתאימות במיוחד למשחק חוץ: עוגות חול, פיקניק, טיול בסביבה הטבעית וכדומה.

מרכז בנייה ותיבות משחק – מזמן לילדים התנסות בבנייה במרחב גדול ופתוח, עם אביזרים שמתאימים לחצר הגן כגון: צינורות, גלילים גדולים, קופסאות קרטון גדולות,

יריעות בד רחבות וכדומה. בנוסף לתיבות המשחק (קוביות), חשוב להעשיר את המרכז בחומרים מעניינים ומאתגרים המזמנים משחק, חקר, שאילת שאלות ופתרון בעיות.

אזור להתנסות עם חומרי יצירה - באזור זה ניתן להציע חומרים עשירים ומגוונים לעידוד ההתנסות והיצירה של הילדים. חשוב לעודד את הילדים ליצור גם במקומות שונים בחצר (מדרכה, כן ציור, קיר או לוח שמיועד לכך וכדומה). המפגש עם הסביבה הטבעית עשוי לעורר השראה לנושאים הקשורים עם הטבע ולשימוש בחומרים מהטבע ליצירה (אדמה, עלים, זרדים, אצטרובלים וכדומה).

מרכז תנועה - מאפשר לילדים להתנסות במשחקים תנועתיים המזמנים תנועה רחבה של כל אברי הגוף תוך שימוש באביזרים שמתאימים למרחב חצר הגן: חבל, כדור, חישוקים גדולים, מסלולים וכדומה. המרחב הגדול מאפשר למספר גדול יותר של ילדים להשתתף במשחק, לשתף פעולה ולפתח כישורי חיים.

מרכז מוזיקה - מזמן פעילות קולית ותנועתית ושימוש בכלי מוזיקה גדולים (קנויים) ובכלים שבנויים מחומרים מהטבע ומחומרים בשימוש חוזר. הילדים יכולים ליצור את הכלים (אפשר בשיתוף עם הוריהם), לנגן בהם, לשיר, לרקוד ולשמוח. הם יכולים להאזין לצלילים מהטבע ולהוסיף אותם למשחק המוזיקלי שלהם בחצר ובכלל.

מרכז חקר - מדע וטכנולוגיה - "בית" לכלים ואביזרים המעודדים צפייה, התבוננות וחקר בלתי אמצעי בסביבה הטבעית. בעקבות ההתבוננות, הגילוי והמעקב אחר תופעות המתרחשות בחצר, ניתן ליזום הפעלה של מיזמים: מרכז הזנה לציפורים, מד גשם, צילום חיי בעלי חיים החיים או מבקרים בחצר הגן (שיירה של נמלים, ציפור מקננת, כלב, חתול וכדומה).

פינת רוגע - מקום שקט מוצל בחצר הגן בו ניתן לשבת ולהירגע מהמולת הגן. פינה זאת יכולה לכלול עץ, ספסל, שמיכה, פוף, כריות גדולות, צעצועים רכים, ערסל.

"שיעור חופשי" - רעיונות נוספים להעשרת החוויה בחצר הגן

■ **"לטיול יצאנו"** - טיולים קצרים בחצר הגן בקבוצות קטנות: נתבון בטבע המשתנה (עצים, שיחים, בעלי חיים ועוד). נוכל לצלם או לתעד בדרך אחרת את חוויית הטיול ובהמשך לשתף את ילדי הגן ואת המשפחה.

■ **"פיקניק"** - נאכל ארוחת בוקר בחצר הגן תוך התכוננות, הקשבה והנאה מהסביבה הטבעית.

■ **"בטבע שלנו"** - נחגוג את הטבע בזמנים קבועים כגון: בכל ראש חודש נצא ל"מסיבת

טבע", נתבונן בשינויים, נצלם ונשווה את אותו המקום בזמנים שונים כדי להיות רגישים להתרחשויות סביבנו בהתאם לעונות.

- **"אצלנו בחצר"** - נזמין אורחים לחצר הגן למשחק, לפיקניק, לקריוקי או לאירוע מיוחד (שכנים, משפחות, בוגרי הגן).
- **"שעת סיפור"** - נשב בצלו של עץ או באזור מוצל אחר ונהנה מהאזנה לסיפור או שיר.
- **"ביחד ובשיתוף עם ההורים"** - נתכנן פעילות משותפת עם ההורים בחצר כמו הקמת אזור משחק ופעילות חדש (מרכז תנועה, מרכז מוזיקה, שוק "תן וקח").
- **"בין הרים..."** - מתכננים מקום מתאים ומזמינים ערמת חול גדולה למשחק בחצר הגן.

- **"קריוקי - במה בטבע"** - נבנה במה בחצר הגן, עליה יוכלו הילדים לשיר, להמחז, להציג (כדאי להוסיף מיקרופון).
- **"חגיגת יום הולדת בטבע"**
- **"טיול שלוליות ומטריות בחצר הגן"**
- **"משחקים יחד"** - צוות הגן והילדים משחקים ביחד בצורה מתוכננת (כדור, קלאס, חבל)
- **"מהגינה לצלחת..."** - מכינים ביחד סלט מתוצרת הערוגה ואוכלים ב"חיק הטבע".

- **"ריחות שאני אוהב..."** - מריחים ריחות נעימים ומכינים בשמים מפרחים ומצמחים מהגינה והערוגה.

מה"חצר האחורית" לפשחק בחצר הגן

- המשחק בחומרים פתוחים בחצר הגן (SLAIRETAM DEDNE NEPO) מאפשר לילדים להכיר ולפעול עם מגוון חפצים, כלים וחומרים שמזמנים "לצאת מהקופסה", לפתח את הדמיון והיצירתיות, להמציא חפצים ודמויות חדשות, לחקור, לשחק וללמוד על פי היוזמה והבחירה שלהם. המשחק עם "חומרים פתוחים" גדולים בחצר הגן מאפשר לילדים לבחור נושא ולפתח אותו על פי העדפתם האישית, דמיונם והיצירתיות שלהם.
- ה"חומרים הפתוחים" מאפשרים להוציא לפועל רעיונות שילדים מביאים, לתת מענה לצרכים ולעניין של כלל הילדים. חפצים כמו וילון שיצא מכלל שימוש, קופסאות קרטון גדולות, סרטים צבעוניים וכיוצא באלה עשויים לעורר השראה אצל הילדים ולשמש בסיס לקידום המשחק החופשי בחצר. "חומרים פתוחים" בחצר יכולים להיות גם ארגזים, צינורות, גלילים, קופסאות, יריעות בד, חישוקים, נייר עיתון, סירים ישנים, קערות, אבנים, אצטרובלים, זרדים, קונכיות, ענפים ופרחים שנשרו ועוד.

משחק וחוויה בחצר הגן - לזמן, לאפשר, לעודד, להתפעל... משחק? חופשי? בחצר? כן! משחק חופשי בחצר הגן!

ד"ר אסתר ברוקס ופירב תורג'מן

"להיות שם" - **תפקיד הצוות החינוכי** - לתכנן, לזמן, לאפשר, לעודד, לתווך, לשחק...
לגננת ולצוות הגן מקום מרכזי בזימון חוויית המשחק והפעילות בחצר הגן.

- חשוב שתכנן חצר הגן ושל העשייה החינוכית בה יהיו דינמיים ומשתנים בהתאם להתפתחות ולהתעניינות הילדים.
- חשוב לקבוע מטרות התפתחותיות לכלל ילדי הגן ולצרכים המשתנים שלהם.
- חשוב לבדוק את בטיחות הציוד ולנהוג על פי חוזרי מנכ"ל המתייחסים לבטיחות חצר הגן.
- חשוב להעניק לילדים תחושת ביטחון רגשית ופיזית.
- חשוב לתכנן את חצר הגן כחלק בלתי נפרד מתכנון העשייה בגן.
- חשוב לאפשר זמן מספיק למשחק ופעילות בחצר.
- חשוב לעודד יחסי גומלין איכותיים עם הילדים ובינם לבין עצמם.

- חשוב לשלב ילדים וילדות בכל המשחקים כדי להימנע מיצירת סטראוטיפים מגדריים.
- חשוב לכוון את הילדים לארגון ולסידור המשחקים בסוף הפעילות בחצר.
- חשוב לטפח כישורי חיים הקשורים לחצר הגן: עמידה בתור למשחק, עזרה הדדית, שיתוף פעולה, ויתור וכדומה.
- חשוב לסלק משחקים וצעצועים שבורים וכלו שהילדים אינם מגלים בהם עניין כדי להימנע מעודף גירויים.
- חשוב לציין הישגים והצלחות כדי לחזק את הביטחון העצמי ואת הדימוי העצמי החיובי של כל ילד וילדה בעקבות הישגיהם באתגרים שהחצר מציבה.
- המשחק החופשי בחצר הגן מאפשר לצוות הגן לצפות על המיומנויות והכישורים המתפתחים של הילדים ולתכנן עשייה עתידית.

טיפים לעידוד הפשחק החופשי בחצר הגן

- ניתן לצלם את הילדים במשחק ולהציג בגן את התצלומים. התצלומים יכולים לשמש בסיס לפיתוח מיזם בנושא שמעניין את הילדים: "מה אפשר לעשות עם בדים?"; "מה ניתן לבנות עם קופסאות?" או לפתח סיפור בהשראת החומרים הפתוחים.
- חשוב להביא לעתים קרובות חומר או חפץ מעניין במיוחד לחצר הגן כדי להזמין חוויה משמעותית ופליאה אצל הילדים. "מה עושה החפץ הזה כאן?" ניתן להציע כ"הפתעות" או "אוצרות", קופסאות מיוחדות, עיתונים וכתבי עת צבעוניים, מטפחות שקופות צבעוניות, פחים צבעוניים בגדלים שונים (ריקים), מברשות בגדלים שונים ועוד. את החפצים אפשר להגיש בקופסה או במכל מתאים.

הדגשנו את חשיבות המשחק החופשי של ילדות וילדים בחצר הגן. ציינו את חשיבות התכנון המשתנה של הסביבה בחצר הגן, של זימון אזורי פעילות ומשחק ואת מקום התיווך והעידוד למשחק החופשי. סביבת חצר עשירה מאפשרת פיתוח מיומנויות מוטוריות ותנועתיות וטיפוח כישורים חברתיים, דמיון, יצירתיות ובעיקר את המשחק החופשי עצמו. הילדים יכולים ליהנות וללמוד בצורה משמעותית בעקבות מגע ישיר עם הטבע, המפגש הבלתי אמצעי עם התרחשויות בחצר ועם בעלי חיים קטנים המבקרים בחצר הגן, גינה פורחת וערוגה מטופחת, וכך לפתח בהדרגה ובצורה מעמיקה ערכים של חופש, בחירה, יופי, אסתטיקה, זיקה למקום, חמלה לבעלי חיים, ואהבה וכבוד לסביבה.

רשימת מקורות

בילטון, ה', (2002), **המשחק בחוץ בגיל הרך**, אח.

Bullard, J. (2013), **Creating Environments for Learning: Birth to Age Eight**.
2nd ed. New York: Pearson.

אתרים

<http://design.earthplay.net>

<http://www.teachpreschool.org/outdoor-play-on-teach-preschool>

<http://www.letthechildrenplay.net/p/play-outside.html>

<http://theimaginationtree.com/2012/08/60-nature-play-ideas-for-kids.html>

סביבה מעודדת תנועה

פעילות תנועתית חופשית של הילדים בחצר הגן

פינל טל

חצר הגן מזמנת לילדים פעילות מגוונת בתחומי ההתפתחות השונים, ביניהם התחום התנועתי המשלב בתוכו היבטים חברתיים, הכרתיים ורגשיים כאחד. בידי הגננת לארגן את חצר הגן כסביבה מעודדת לתנועה, באמצעותה יכלים ילדי הגן ליהנות מתנועה חופשית, לבחור פעילות לפי נטייתם וחזקוניהם ולטפח קשרים וכשרים חברתיים תוך התנסות במצבי שותפות, מגע, פתרון בעיות ועזרה הדדית.

סביבה תנועתית הזמינה לילדים מדי יום בחצר הגן, תורמת רבות להתפתחותם המוטורית ולפיתוח מודעותם לגוף ולתנועה. סביבה תנועתית הבנויה מתוך הכרת מאפייני הגיל הרך תספק לילדים הזדמנויות לפיתוח ולשכלול התנועות הבסיסיות, כמו: קפיצה, ניתור, קליעה, חבטה, ריצה, נדנוד וכמו כן התנסויות של ויסות כוח, איזון ושיווי משקל, חיזוק הגוף והכול בהנאה ומתוך בחירה כנהוג בשאר המשחקים החופשיים הנהוגים והמוצעים בחצר הגן.

ניתן להקים בחצר הגן סביבה מעודדת תנועה באמצעים פשוטים, שחלקם אף ניתנים להכנה עצמית, כמו: קורות עץ, חבלים עבים, צמיגים, ארגזים ועוד. החצר תיבנה בהדרגה ובכל פעם תיחשף אפשרות נוספת על אלו הקיימות בה כבר, בבחינת רעיון גורר רעיון. חשוב ללוות את הילדים בחשיפה לחצר הפעילה המתהווה ולכוון אותם לעשות בה שימוש מתוך חקר, באופן ספונטני ומהנה. ככל שיכלו בה יותר ויתנסו במה שהיא מזמנת להם, כך יוסיפו ומציאו עוד ועוד רעיונות משלהם. ילדים המשחקים בחצר מעודדת תנועה על בסיס יומי, מאתגרים את עצמם כל פעם מחדש ואף מאתגרים את הגננת לחשוב על המשך ההשקעה בה ועל המשך פיתוחה העתידי.

להמחשת סביבה מעודדת תנועה, מצורף סרטון "חינוך גופני בחצר פעילה" המציג יוזמת תכנון וארגון סביבה מעודדת תנועה של הגננת סופי אדיר בגן ברמת השרון. היוזמה נעשתה כתהליך הדרגתי ומתפתח במהלך שנת לימודים, במהלכה היו שותפים ילדי הגן והוריהם.

http://video.cet.ac.il/VideoPlayer.aspx?xmlConfigPath=Ganenet/Health/hinuhGufani/HINUH_GUFANI_behatzer_peeila_mdi.xml

חצר הגרוטאות בגן הילדים

ד"ר סיגל אחיטוב

תינוק שבא לעולם מחפש אחר משמעות. התינוק הכי קטן יוצר לעצמו תמונת עולם שהולכת ומתפתחת עם כל מפגש עם הסביבה. אנו צריכים לאפשר לו את החיפוש אחר משמעות. אנו צריכים להימנע מיצירת חסמים בהתפתחות. להימנע מהכוונה שכופה תבניות תפיסה. אומרים לו מה חשוב לתפוס, בדיוק מה לעשות. אומרים לילדים את התשובה הנכונה. התפקיד שלנו הוא לעזור לילד לפתח את התכונות שיאפשרו לו לחפש את החיפוש שלו אחר משמעות... מהן התכונות הללו? למשל - אומץ להתנסות. האומץ להשתחרר מתבניות.

דמיון שקשור לבצוע ממשי בשטח, ביצוע בחברה. חצר הגרוטאות היא סביבה שבה הילד מתמודד עם תסכולים הכרחיים של החיים אך חווה גם הצלחות.

דברים אלו נאמרו על ידי המחנכת מלכה האס ביום עיון שנערך בדצמבר 2008 לכבוד הוצאת הספר "אימא תראי, זה אמיתי" - חצר הגרוטאות כמשל לחינוך בילדות המוקדמת שכתבה עם צילה גביש.

ההמצאה הייחודית הזו פותחה על ידי האס (או מלכה, בפי מקורביה) במשך עשרות שנים של עבודה וחקירה בתחום הילדות המוקדמת - שילוב של עבודת שטח המבוססת על תצפיות יומיומיות על פעילותם של הילדים בחצר, ורקע תאורטי שנבנה והתעדכן במשך השנים.

חצר הגרוטאות כשמה כן היא. המילה גרוטאה נגזרת מהמונח ברבים "גרוטאות" המופיע בתלמוד הבבלי¹ ומשמעותה, חפצים שיצאו מכלל שימוש. ואכן, חצר הגרוטאות מבוססת על חפצים שהיו בשימוש בעבר בעולם הממשי: על ידי הילדים עצמם, על ידי הוריהם ועל ידי הקהילה הרחבה יותר. בכך משמשת חצר הגרוטאות מעין טריטוריית מעבר וחוליה מקשרת בין הגן ובין הקהילה.

1 איכא דאמרי: ביקש רבי לעשות בגרוטאות כן, ולא הניחו רבי ישמעאל ברבי יוסי, תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף ע"ג, ע"א.

חצר הגרוטאות – אי בעולם פשתנה

סביבת החיים של ילדי הגן הולכת ונעשית סגורה וסטרילית, עקב חשש מסכנות מכל הסוגים. ילדים אינם יוצאים עוד לשחק בחוץ עם ילדי השכונה, אלא מוסעים אחר הצהריים מחוג לחוג או ספונים בבתיים צמודים לטלויזיה, למחשב ולשאר המכשירים הדיגיטליים המרחיקים אותם מהעולם הממשי. הבילוי המשפחתי מבוסס פעמים רבות על ביקור באתרים המציעים אטרקציות והפעלות ועל חשיפה לקניונים השמים במרכז את החומרנות והצריכה.

בתוך המציאות המתוארת, חצר הגרוטאות היא מקום ייחודי המאפשר לילדי גן ללמוד ולהתנסות במציאות ממשית המותאמת להם. חצר גרוטאות מוגנת ומותאמת להתפתחות הילדים מאפשרת להם להתעמק בחקירת החומרים והתהליכים ללא המגבלות והסכנות הקיימות ב"עולם האמיתי" שמחוץ לגן. ילד הגן חוקר את הסביבה הקרובה בכל חושיו, הן בתוך הגן והן כאשר הוא יוצא עם הגנת לטיול בסביבה הקרובה. אך רק בחצר גרוטאות המותאמת להתפתחותו הוא יכול לחולל שינויים פיזיים בסביבה, לעשותה אינטראקטיבית ובת שינוי, ליצור עולם משלו.

חצר הגרוטאות – רקע תאורטי ופחות

הגישה החינוכית עליה נשענת הפעילות בחצר הגרוטאות היא הגישה הקונסטרוקטיביסטית (ובעברית: גישת ההבניה). גישה חינוכית זו מכירה במרכזיות תפקידו של הלומד עצמו בארגון חומר הלימודים ובהבנייתו. לפי גישה זו, הילד עצמו בוחר, מסנן, מעבד, מפרש ומארגן את הידע הנקלט מיחסי גומלין עם הסביבה. מטרת החינוך היא לגרות את הילד ולספק לו סביבה שבה יוכל ללמוד בכוחות עצמו. שורשיה של גישה זו הם בטענה שכל

אדם מטבעו פעיל ותכליתי, ופעולותיו מכוונות על ידי רצון פנימי ולא רק כתגובות לגירויים חיצוניים.

דיואי קבע כי הלמידה מכוונת לחוויה המשמעותית ללומד, ולא לגילוי תכנים אובייקטיביים וחשיפתם ((Mason, 1972). בסגנון דומה טען פיאז'ה כי הילד תמיד פעיל. לדעתו אנחנו בונים ומשנים את המציאות ולא מגלים את קיומה האובייקטיבי: "ידע איננו העתק של האובייקט... ידע הוא בנייה מתמדת, הנעשית: מבחינה ביולוגית - על ידי משא ומתן בין האורגניזם לבין הסביבה, ומבחינה קוגניטיבית - בין חשיבה לבין אובייקט החשיבה", (לביא, 1993). פיאז'ה מתאר את התפתחות ההכרה של הילד בגיל הגן כמבוססת על היחסים בין ההתנסות לבין הפעילות שלו. הילד מכיר את העולם כנענה לפעילויותיו (Bruner, 1963). כאשר הילד פעיל, הסביבה והגירויים עליהם הוא פועל מעבירים למוחו "קלט חושי" המהווה חומר גלם. חומר גלם זה עובר עיבוד תחושתי; אלה התפיסות המאפשרות למוח להתמקד, לרשום את הקלט החושי ולזהות אותו כתחושה כדי שהילד יוכל ללמוד עליו, להתמקד בקלט חושי של גירוי מסוים, לתפוס אותו ולזהותו כתחושות, ולהפיק מהן מידע. כדי להשתמש במידע המשמעותי שהפיק מהגירויים, עליו לזכור את המידע ולשלוף אותו מהזיכרון בעת הצורך. תהליך העיבוד התחושתי, יצירת הייצוגים וזכירתם הם הבסיס להתפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והחברתית אשר באה לידי ביטוי במשחק. המשחק הוא דרך החיים של הילד, דרכו הוא לומד ומתפתח. המשחק הספונטני המלווה בהבנה ותיווך של מבוגרים משמעותיים משמש מקור לצמיחה ולהתפתחות נפשית של הילד.

מה בין חצר הגרוטאות ואזורי הפעילות שבתוך הגן?

חצר הגרוטאות ואזורי הפעילות שבתוך הגן עצמו משמשים שתי סביבות למידה שונות ומובחנות ביותר:

- אזורי הפעילות שבתוך הגן מטופחים ומסודרים ומכילים מגוון חפצים מוגבל ואילו בחצר גרוטאות עשירה, מגוון החפצים והחומרים גדול לאין שיעור, ולכן מאפשר התנסות חושית מסוג שונה.
- אזורי הפעילות בתוך הגן מצומצמים מבחינת ממדי המרחב ונפח הציווד, ואילו חצר הגרוטאות כוללת בתוכה פריטים גדולים מאוד ופריטים קטנים מאוד ולכן מאפשרת התנסות מוטורית המפעילה את הגוף כולו.
- אזורי הפעילות בתוך הגן מבוססים על חלוקה של מקום וזמן המותאמים לכל פעילות. בחצר הגרוטאות, יכולה כל פעילות להתקיים בכל מקום, בכל זמן ועם כל סוג של ציווד.
- באזורי הפעילות בתוך הגן, הילדים נדרשים לשמור על שלמות הציווד ותקינותו. בחצר הגרוטאות לעומת זאת, הילדים רשאים לערבב וללכלך, לפרק ולצרף כרצונם את כל סוגי הציווד.

■ אופן הפעילות בתוך הגן מכתוב מיון וארגון הציוד על פי כללים הנקבעים על ידי הצוות החינוכי. חצר הגרוטאות מאפשרת לילדים להמציא דרכי ארגון, מיון ואחסון משלהם.

שתי סביבות שונות אלה, הגן והחצר, משלימות זו את זו ביתרונותיהן: הסביבה המובנית והיציבה מול הסביבה הפתוחה והמאתגרת.

בבחירת החפצים שהילד לוקח לעצמו בחצר ובעיצובם בסביבה שהוא יוצר לעצמו, הוא מבטא את הלך רוחו, ומעבד את המציאות המשפחתית והחברתית שבה הוא חי כשלבים בבניית זהותו. המשחק הדמיוני הסמלי בחצר הגרוטאות נושא אופי פתוח ומשחרר יותר מהמשחק בתוך הגן הסגור. תוכן של הפעילויות המתרחשות בחצר מתבסס על חוויות שחוו הילדים בסיפורי הילדים, בסיפורי התנ"ך והחגים ובטיוולים בסביבה הקרובה, כמו גם חוויות ואירועים שחוו במסגרת המשפחה. בכך מבססת חצר הגרוטאות את הקשר בין הילדים לסביבה החברתית-תרבותית שבה הם גדלים. ככל שהגן והפעילויות בו יהיו עשירים יותר בחוויות, הפעילות בחצר תהיה משמעותית יותר.

פה צריך לשקול כשבקיפים חצר גרוטאות?

הקמת חצר גרוטאות שבה מיושמים עקרונותיה הלכה למעשה זקוקה לגננת "משוגעת לדבר", המבינה לעומק עקרונות אלו ונכונה להשקיע חשיבה תמידית, יצירתיות ועבודה מאומצת פיזית ורגשית שלה ושל כל צוות הגן, הן בשלבי ההקמה של החצר, והן בתפעול התמידי שלה ברמה גבוהה.

חצר הגרוטאות היא תחום נפרד ונבדל מיתר מרכיבי החצר (ארגז חול, גינה לימודית, מתקני חצר ועוד). כאשר

רוצים לתכנן חצר גרוטאות בתוך השטח של חצר הגן יש להתחשב בשורה של נתונים סביבתיים:

גודל החצר ביחס למספר הילדים וגילם - חצר הגרוטאות צריכה לאפשר התנסות חושית-תנועתית ויחד עם זאת למנוע תנועתיות יתר.

■ בחצר גרוטאות עשירה אין כמעט שטחים ריקים ובכך היא מזמנת לילדים הפועלים בה הזדמנות להתאמן בהתמצאות בתוך סביבה צפופה ורצופת אתגרים שיש להתמודד עמם ולהתגבר עליהם. הילדים לומדים לרסן את תנועותיהם ולנווט את עצמם בחופשיות בתוך החצר העמוסה. בנוסף, הצפיפות תורמת לכל הילדים לראות אלו את אלו בפעילותם וכך ללמוד זה מזה.

■ **קשר ישיר בין הגן והחצר** - קשר כזה יקל על המעברים בסדר היום.

■ **תיחום החצר** - יסייע לילדים להפנים את גבולות החצר וגבולות הפעילות שלהם.

■ **תשתית החצר** - תשתית טובה תאפשר תחזוקה ופעילות שוטפת בכל עונות השנה.

■ **תכולת החצר** - תאפשר פעילות מגוונת של הילדים.

■ **ארגון עקבי של החצר** - יאפשר המשך פעילות של הילדים וישמור על החצר מושכת ומעוררת סקרנות.

■ **מראה החצר** - יבליט את הייחודיות של חצר הגרוטאות והפעילות בה.

מפה מורכבת חצר גרוטאות וכיצד היא פתנהלת?

חצר הגרוטאות מכילה ארבעה סוגי פריטים. לכל סוג תפקיד משלו. ילדי הגן מצרפים את הפריטים מהסוגים השונים באופן עצמאי ויצירתי.

בסיסים - גופים גדולים, כבדים ויציבים הניתנים לניוד ולצירוף. הבסיסים מזמנים לילדים אתגרים מוטוריים ועיצוביים שאינם קיימים בתוך הגן.

חפצי שימוש מוכרים - אביזרים וחפצים שיצאו מכלל שימוש בעולם המציאות הממשי, הן בעולמם של המבוגרים והן בעולמם של הילדים. לאביזרים אלו צורות, מרקמים, צבעים וגדלים שונים ומגוונים. חשוב לגוון ככל האפשר את חפצי השימוש המוכרים כדי להימנע מכלי מטבח שגרתיים ועודפים של בקבוקי פלסטיק.

פריטים בלתי מוגדרים - פריטים שאינם בהכרח חפצים מזוהים, שבתכונותיהם החומריות מגרים את הילדים לחקר וליצירת צירופים מעניינים.

חומרי ניסוי - חומרי פסולת מהתעשייה ומהטבע המשמשים חומר גלם למשחק, ניסוי מדעי ועיצוב אמנותי.

חצר גרוטאות מטופחת מכילה את כל ארבעת סוגי הפריטים באופן מאוזן. ארגון החצר ותכנונה תלויים כמובן גם בגיל הילדים ובשלב ההתפתחותי שלהם. כל התהליכים המתרחשים בחצר הגרוטאות בהתייחס לחומרים שהוזכרו, מבוססים על שינוי. השינוי תורם להבנת מחזור החיים: יש סיומים ויש התחלות. יש גמישות ואין קיבעון. תמיד אפשר לבנות מחדש.

להלן רשימה חלקית של גרסאות המתאימות לחצר:

תמרורים, כיסאות, ממטרות, שטיחים ומחצלות, מטאטא ישן, צינורות, נפת קמח, מיטת תינוק, תיקים ומזוודות, עיתונים צבעוניים, בדים, בגדים (תחפושות), כובעים, צמיגי רכב, בובות ישנות, דלתות ולוחות עץ, מפות, מחבט טניס, לוחיות רישוי של מכוניות, מברשת סיידים, סרט מידה, חוברות ציור, מצבעים (טושים) מקולקלים, משקפי אבק, מעיל גשם, בקבוק של תינוק, חביות, גלגלי כבל חשמל, פרחי פלסטיק, חומרי טבע, שרשראות מהסוכה, דגל ישראל, ספה ישנה, כיסא בטיחות לרכב, כריות, גלגלי אופניים, מתנות "קיטש" כמו תמונה, שעון, שלד של שולחן, עגלה, משחקי שולחן שחסרים בהם חלקים, צעצועים במצב סביר. כלי בית - כדים, תבניות, סירים, כלי פלסטיק, מכשירי חשמל - תנור, מיקרוגל, קומקום ועוד, חומרי ניסוי - פירות של עצי נוי, גילי קרטון, אבני איטונג, אדמה מסוגים שונים, אריחים שבורים, גחלים מהמדורה ועוד.

בכל חצר ממוקם אזור שבו מרוכזים כל הפריטים שאינם בשימוש והילדים ניגשים ובוחרים את הנחוץ להם. החפצים באזור זה נמצאים במקומות קבועים. כל ילד, גם הצעיר ביותר רשאי להחליט שהוא בונה לעצמו מבנה, ושם מנהל את משחקו הדרמטי ואת קשריו החברתיים. בכל קבוצת ילדים הפועלת יחד קיימת חלוקת עבודה טבעית כמו בחברת המבוגרים. יחסי הגומלין מסייעים לילד לעבור בדרך הארוכה מן

החשיבה האגוצנטרית, (לפיה הוא מאמין שכל האחרים רואים את המציאות כמוהו), לשלב הבא שבו הילד מגלה בהדרגה גם את העמדה הרוחנית והנפשית של הזולת ומבין שיש לו מחשבות ורצונות משלו.

פעילות ילדי הגן בחצר היא חלק מסדר היום. החצר איננה מקום אליו יוצאים לצורך מתן פורקן לאחר שהילדים גמרו לעבוד בגן. אמנם החצר מזמנת תנאים לפורקן ממתחים,

אך העבודה בה דורשת ריכוז ומאמץ רוחני (אינטלקטואלי ורגשי כאחד), כפי שנדרש בכל פעילות בגן. אחת לשבוע מוקדש יום לפעילות מרוכזת בחצר. ביום זה נוצר הבסיס לפעילות הילדים בחצר במהלך השבוע כולו.

האם חצר גרוטאות יכולה להיות בטיחותית? או: יחסם של מבוגרים לחצר גרוטאות

חצר גרוטאות מעוררת פעמים רבות רתיעה בקרב מבוגרים הצופים בה בגלל הדאגה לשלום הילדים ולבטיחותם. אין ספק כי תודעת הבטיחות חייבת לעמוד בראש מעייניה של הגננת הבונה ומטפחת חצר גרוטאות. עם זאת, חרדת יתר עלולה לגרום לתלות ולחוסר עצמאות בקרב הילדים מאחר והיא בולמת את הילד ביוזמותיו העצמאיות. תיווך נכון של הגננת את כללי הבטיחות יאפשר יצירת אוירה של פעילות ולא של דאגנות יתר.

לעתים עולה השאלה כיצד ניתן לאפשר לילדים לשחק ולפעול עם מכשירים שבעולם המציאותי מותרים לשימוש על ידי המבוגרים בלבד. האם אין בכך כדי לבלבל את הילדים באשר לכללי הבטיחות לגבי מכשירים אלו? הגישה החינוכית העומדת מאחורי הפעלת חצר גרוטאות סומכת על תפיסת הילדים את נבדלותה וייחודה של החצר מעולם המבוגרים. יחד עם זאת, שמירה על ביטחונם ובטיחותם של הילדים מחייבת להטיל מגבלות על החפצים המותרים לשימוש בחצר. הפעלת חצר גרוטאות מיועדת לאפשר לילדי הגן

להתנסות באופן חופשי, לפתח את יוזמותיהם בתוך תנאים אמתיים ולהכיר את הסביבה על פי עקרונות מציאותיים. כדי להצליח במשימה זו יש לדאוג לתנאים של בטיחות מרבית בחצר ולהנחיל לילדים את כללי הבטיחות בדרך שיזכרו אותם ויפעלו על פיהם. הבחירה הקפדנית של החפצים והטיפול המתמיד של הגננת וצוות הגן החצר תורמים לבטיחותה. יש חומרים וחפצים שאין להכניס לחצר גרוטאות:

- זכוכית בכל צורה שהיא
- פריטים העשויים פיברגלס
- מכלים שהכילו חומרים חריפים או רעילים
- פריטים קטנים וכבדים מאוד העשויים ברזל יצוק
- קרשים בלתי מהוקצעים
- חלקי עץ מפורקים שנותרו בהם מסמרים או ברגים בולטים.
- תנורי אפייה שחומר הבידוד בהם חשוף
- פריטי מתכת חלודים
- לוחות עץ שבורים בעלי קצוות דוקרניים.

חשוב שהרגלי הבטיחות המוקנים לילדים ינוסחו בשפה חיובית כללית (כמו: בודקים שהמבנה יציב) ולא על ידי הטלת איסורים אישיים (כמו: אני לא מרשה לך). את ההנחיות תיתן הגננת סמוך להתרחשות האמתית ולא בשיחות יזומות לפני הפעילות או לאחריה. הילדים לומדים את כללי הבטיחות ואת הדרכים להיזהר מפגיעות תוך כדי הפעילות. דרך ההתנסות עם הגרוטאות הם לומדים להעריך את יכולותיהם ולחשב מראש את תוצאות פעולותיהם. הם מתמודדים עם יציבות המבנים שבנו, התמודדות המהווה תנאי הכרחי לקיומה של פעילות תלת-ממדית דינמית, המשכית, עשירה וחופשית בחצר. תוך כדי פעילות, הילדים לומדים להיות עצמאיים, להיעזר זה בזה ולהימנע מפגיעות. גננת המייחסת חשיבות לחצר הגרוטאות ונותנת אמון בילדים, משפיעה בכך על יכולתם להיזהר.

הגננת וחצר הגרוטאות

ההבדל בין חצר גרוטאות דלה ושגרתית לבין חצר גרוטאות עשירה ומעשירה נעוץ בעיקר באישיות הגננת הבונה ומטפחת אותה. על הגננת להבין את המטרות החינוכיות של חצר הגרוטאות ולהאמין בהן. עליה ללמוד את דרכי ההתנסות של הילדים בחצר ולהכיר אותן, ולשאת באחריות לטיפול החצר, אחריות הכוללת השקעת כוחות פיזיים ונפשיים תוך התמסרות והתמדה הן בטיפול השוטף והן בחידוש וביוזמה. התמסרותה באה לידי ביטוי בבחירת הגרוטאות המגיעות מעולם המבוגרים ומתאימות לחצר. עליה להשקיע חשיבה תמידית בדרכי התיווך שלה בחצר. התיווך של הגננת מלווה את הפעילות הספונטנית של הילדים והוא זה שמאפשר להם להפיק ממנה את העיקר.

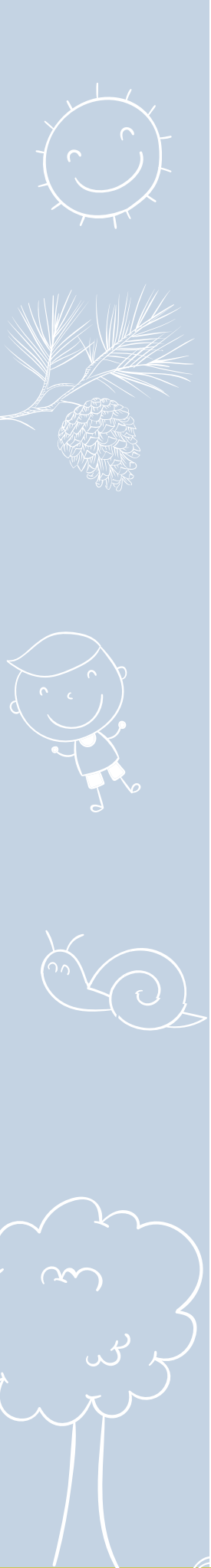

לסיום, שיר שכתבה ורדה גרינג שגדלה בחצר הגרוטאות של גן רימון:

השמלה של אימא הפכה לחופה
מתחתיה התחתנו שני ילדים
כמו שראינו אתמול בערב בקיבוץ.
המגפיים הענקיים מהרפת
שימשו את החתן בן החמש
והגיעו לו עד לבטן.
הפתילייה הישנה הייתה המטבח שלי
בו בישלתי קלקרים מאוד טעימים,
כמו שעושות הנשים בקיבוץ ביום חמישי.
היו גלגלים וחביות ענקיות מהשדות,
והיינו צריכים להיות ביחד חברים
כדי להרים אותן בביטחון.
הן היו "העמודים" של בית המקדש.

עולמות שלמים יצרנו והרסנו.
בנינו, דיברנו, התווכחנו, פתרנו בעיות.
למדנו להתחלק, למדנו לוותר,
אך מעל לכול, למדנו לפנטז,
ליצור ולדמיון,
להרגיש שאנו נוגעים
במציאות של המבוגרים סביבנו
באמצעות החפצים הישנים שלהם
והופכים אותם לסיפור פרטי -
הסיפור שלנו כילדים.

זה היה מקום של אושר ושמחה,
מקום של ביטחון
מקום שנמצא כיום בלבי,
מקום חם.

ביבליוגרפיה:

האס, מ. (2000). עולם מגרוטאות - חצר הגרוטאות בהקשר חברתי תרבותי. הד הגן, תשרי, תשס"א, א' ס"ה, ע"מ 48-55.

האס, מ. וגביש, צ. (2008). "אימא תראי, זה אמיתי" - חצר הגרוטאות כמשל לחינוך בילדות המוקדמת. ירושלים, הקיבוץ המאוחד.

לביא, צ. (1993). קונסטרוקטיביזם אינדיבידואליסטי, קונסטרוקטיביזם חברתי, וחינוך: פיאז'ה וויגוטסקי על תפקיד ההוראה בהתפתחות הילד. החינוך המשותף 93, 78-92.

פלוטניק, ר. ואשל, מ. (2007) ספר הגן - תכנית פסיכו פדגוגית אקולוגית על פי שלבי ההתפתחות של הילד וההורה מלידה עד שש ברוח החינוך הקיבוצי. תל אביב, הקיבוץ המאוחד ומחלקת החינוך של התנועה הקיבוצית.

Bruner, J. S. (1963). The Process of education. New York: Vintage Books.

Mason, R. E. (1972). Contemporary educational theory. New York: David Mckay.

· תודה לצילה גביש ולזמירה רוז שסייעו בהכנת הכתבה.

"רק" חול וחול...? לשחק בארגז החול

ד"ר אסתר ברוקס ופירב תורג'מן

חול וחול...

החול הוא חומר מהטבע המורכב מגרגרים קטנים, ונמצא בשפע בסביבה שלנו. החול הוא אחד מחומרי המשחק הראשונים המתאימים ביותר לילדים צעירים כי הוא מאפשר מגע ישיר עם חומר טבעי, הנאה ופורקן. בשל חשיבות משחק הילדים בחול, ארגז החול הוא חלק בלתי נפרד מחצר גן הילדים והוא חלק מתכנית העבודה של כל גני הילדים במדינת ישראל.

המשחק בחול תורם להתפתחות וללמידה של הילדים; רוב הילדים נהנים מהמגע הישיר עם החול והוא נחשב לחומר "פתוח" המאפשר מגוון פעילויות והתנסויות חושיות וחוייתיות. ארגז החול בחצר גן הילדים משמש סביבה שבה הילדים יכולים ליצור צורות, לבנות בתים, "לבשל" בסירים, לחפור מנהרות, לערום ערמות ועוד מגוון רב של פעילויות על פי הדמיון והיצירתיות שלהם. ילדות וילדים יכולים לבחור במשחקים ובכלים למשחק בחול או להוסיף חומרים פתוחים מהטבע כמו עלים, זרדים, אבנים ופרחים שנשרו מהעצים או מהשיחים. כך הם יכולים לתת ביטוי לתחושות ולרעיונות שלהם; הם יכולים לשחק לבד, בזוגות או עם קבוצה של ילדים במשחק סוציו-דרמטי.

לארגז החול בגן הילדים מקום חשוב ומרכזי להתפתחות התקינה הכללית של ילדי הגן בכל תחומי ההתפתחות. ילדים נהנים לשחק, לחקור וללמוד בעקבות פעילות ישירה שלהם בחול ובעזרת כלים ומשחקים המעשירים את עולמם. המשחק החופשי בחול מאפשר לילדים ללמוד דרך חוויה אישית ודרך התנסות משותפת עם חבריהם. עם ההתפתחות וההעמקה של המשחק בחול, עולם המושגים שלהם מתרחב; הם רוכשים הן בצורה חופשית והן בצורה מכוונת, ניצנים של מדע, טכנולוגיה וחשבון שהם היסודות להבניית הידע העתידי שלהם.

המשחק בחול תורם לפיתוח תהליכי חקר. באמצעות בדיקה וגילוי, הילדים לומדים על תכונות החומר, על הבדלים בין חול יבש וחול רטוב, מלא וריק, הרבה ומעט ועוד. הם מגלים

סקרנות בעקבות טביעות אצבע שנשארות בחול רטוב, עקבות בעלי חיים, בוץ אחר הגשם, חול שנדבק לחלון עם הרוח ועוד.

חול ועוד... ארמונות בחול

בניית ארמונות ומגדלים, הכנת עוגות ו"תבשילים", חפירה ומציאת "אוצרות" בחול הן רק דוגמאות אחדות משפע המשחקים והפעילויות של ילדים בארגז החול. החול משתנה וניתן לעיצוב בעקבות הוספה של מים וכך הוא מעורר השראה ויצירתיות ומפתח את הדמיון, מאפשר לילדים חוויה של חופש ושל הצלחה. תכונתו של החול להשתנות ולהתאים לכלים שונים, מעוררת מחשבה ותורמת ללמידה של מושגי יסוד וחוקי טבע. לארגז החול מתווספים כלים ומשחקים, חומרים פתוחים וחומרים בשימוש חוזר, המאפשרים לילדים ליצור צירופים מורכבים והתנסויות יצירתיות ומדעיות. הפעילות בחול מאפשרת לילדים לפתח ולשלב את כל דרכי המשחק, בצירוף ניסיונות מורכבים. הפעילות בחול מאפשרת להם לתרגל את המיומנויות המוטוריות והתנועתיות שלהם ואת הכישורים הרגשיים והחברתיים שלהם בקבוצת בני הגיל, ולהרחיב את עולם הידע והמושגים אגב תיווך של מבוגר.

”אוצרות בחול”

העשרת המשחק בארגז החול

המשחק ב”אוצרות החול” מעודד את סקרנותם של הילדים, גורם להם לשאול שאלות ויוצר אפשרויות חדשות. ”הפתעות” עשויות לעודד שיח ודיון, לעורר השראה וליצור עניין, שמחה והתרגשות.

להלן כמה הצעות

- ציור עם זרדים בארגז החול, תיעוד הציור באמצעים שונים להמשך עבודות יצירה
- הכנת עוגות ו”קובבות”, קישוטם עם עלים, פרחים וזרדים, אפשרות לערוך ”ארוחה” ולהזמין חברים
- חפירת מנהרות והוספת מכוניות קטנות, בובות וכולי
- קישוט ארגז החול עם חומרים מהטבע
- שילוב עם כלים ייחודיים (מהמטבח)
- שילוב עם צעצועים כמו טרקטור או משאית
- טביעות בחול: של ידיים, רגליים, חפצים וכדומה
- הסתכלות בחול דרך זכוכית מגדלת
- שימוש בכלים שעשויים לסייע לילדים במשחק: כלי קיבול בגדלים שונים ומחומרים שונים, משפך, מסננות
- הסתרה של חפצים וחיפושם
- ערמות חול
- חקר בחול: מה אנחנו יודעים על החול? מה עוד אפשר לגלות בחול?

פפשיכים לשחק בחול

ניתן להכניס את החול בצורה מבוקרת ומכוונת לתוך כיתת הגן דרך שולחן החול או דרך פעילויות מכוונות.
לדוגמה:

- מילוי בקבוק עם חול צבעוני
- ערבוב חול, דבק וצבע כחומר לעבודת יצירה
- יצירת שקעים או תבליטים בחול וכיסוים בגבס (הגבס יקבל את הצורה של החול)
- משחק במגש חול עם בובות מיניאטוריות וחומרים פתוחים

בנייה בבוץ

ברברה אנדרס

בשעת חצר ניתן לחוות עם הילדים תהליך מרתק של יצירת לבני בוץ למשחק בחצר האקולוגית. בהכנת לבני הבוץ ובשילוב החומרים הטבעיים הנוספים חווים הילדים חוויה רב-חושית, הנובעת מן המגע עם המרקמים השונים של החומרים הטבעיים ועם הריחות המגוונים שלהם.

המשחק בלבנים והצורך לתכנן את המבנים מעודד שיח בין חברי הקבוצה תוך כדי תנועה. כדי לעודד פעילות גופנית מגוונת נוספת, ניתן להניח את הלבנים על גבעה לטיפוס. וכך, יטפסו הילדים על הגבעה בתהליך הבנייה והמבנים שלהם ישתלבו בנוף שלה.

הילדים ילמדו, שהם מסוגלים לערוך משחקים איכותיים בעצמם, ועל תהליך ההכנה של הלבנים. וכאשר אלה תתחלנה להתפורר, תוחזר בעצם האדמה לגבעת הטיפוס שבחצר. כך יופנם גם השימוש המושכל במשאב טבעי. החומרים מן הטבע שנאספו למשחק יוחזרו למקומם או שייתוספו לערמת הקומפוסט.

ממלאים בבזז תבניות בגדלים שונים.

אוספים חומרים טבעיים כגון ענפים, עלי שלכת, אבנים וכד', כדי לאפשר לילדי הגן להביע את עצמם באופן יצירתי בתכנון ובבנייה של מבנים.

מתכון של דודו ארגמן, מומחה לבנייה אקולוגית

חומרים: חרסית, חול ים, מים, קש, שמן

תהליך הכנה

- להכין תערובת של חרסית וחול ים (ככלי מזידה ניתן להשתמש בדלי משחק של ילדים). עבור דלי אחד של חרסית יש להוסיף שני דליים של חול ים.
- לערבב כאשר התערובת עדיין יבשה.
- להוסיף 1/3 דלי מים ולערבב. אם התערובת מתפוררת ולא מתמצקת ניתן להוסיף בהדרגתיות כמות נוספת של מים (להיזהר משימוש מופרז במים).
- ניתן להוסיף קש.
- למלא תבניות ולהניח לייבוש (ניתן להעזר בתבניות להכנת קוביות קרח, בקופסאות נעלים, סלסלות פלסטיק לירקות...)
- לאחר הייבוש ניתן למרוח מעט שמן פושר על הקובייה כדי למנוע את התפוררותה.

שופרים על ארגז החול

ציריל קפבר

חשוב להתייחס אל ארגז החול כאל כל סביבה חינוכית אחרת בגן באמצעות תכנון, ארגון ותחזוקה של הארגז, החול, הכלים האביזרים והחפצים שאתם הילדים משחקים.

- חשוב להרטיב את החול לפני הפעילות של הילדים בארגז החול
- חשוב לדאוג שהחול יהיה נקי מחומרים שעלולים לפגוע בבטיחות הילדים
- מומלץ לזמן כלים (כולל כלים בשימוש חוזר), מכלים, משחקים וחפצים בעלי מאפיינים המתאימים למשחק בחול, אך חשוב להגביל את מספרם ואת גודלם של החפצים כדי שהחול יישאר מרכז הפעילות
- כדאי לזמן מגוון של חפצים מחומרים שונים, בצבעים ובצורות שונים, להוסיף ולסלק כלים שאינם מעניינים עוד את הילדים או שאינם מתאימים עוד למשחק
- חשוב לזמן ולעודד ילדים לשחק משחק חופשי בחול
- כדאי לטפח יחסי גומלין בארגז החול בין הילדים לבין הצוות החינוכי ובין הילדים לבין עצמם

הנחיות לטיפול בארגז החול

אתגרים וקשיים שונים עלולים לצוץ במשחק עם ארגז החול; חשוב לטפל בהם בהסבר על התרומה של החול להתפתחות וללמידה של הילדים. יחד עם זאת, הכללים האלה עשויים לסייע במניעת התנגדויות למשחק בארגז החול:

תפעול ארגז החול מחייב **בדיקת החול וטיפול בו** כדי לאפשר לילדים לשחק בצורה בטוחה וכדי למנוע מחלות זיהומיות וסכנות בריאותיות למיניהן.

- יש לגרוף ולהפוך את החול באופן יומיומי
- יש להרטיב את החול שעה-שעתיים לפני שהילדים משחקים בו ולאחר הגירוף
- יש לבדוק שבארגז החול אין חפצים חדים, אבנים או לכלוך
- יש לכוון את הילדים למשחק בחול בתוך ארגז החול

- יש לכסות את ארגז החול בברזנט או ביריעת פלסטיק קשיחה כל זמן שאינו נמצא בשימוש כדי למנוע הטלת הפרשות של בעלי חיים
- יש לזמן תברואן או וטרינר מהרשות המקומית לניקוי החול ולטיפול בו, אם מזהים בארגז החול פרעושים וצרכים של בעלי חיים
- יש להחליף את החול שבארגז לפחות פעם בשנה
- את ארגז החול יש למלא עד 2/3 מהקיבולת שלו בחול נקי.

הנחיות לטיפול בארגז החול נלקחו מתוך: תדריך למניעת התפשטות מחלות מדבקות במעונות ובמוסדות לגיל הרך, משרד הבריאות, ספטמבר 2011 http://www.health.gov.il/PublicationsFiles/mniaa_hoveret_9.8.pdf

בטיחות והתבטחות בפתקני משחק בגני הילדים

כתבו: רותם זהבי, יערה בשן חכם (MSc)

רקע כללי על חשיבות הפתקנים בחצר הגן

ילדים לומדים על ידי עשייה דרך המשחק, ולכן אי-אפשר להימנע מטעויות, מתאונות ומפציעות,² שהן חלק בלתי נפרד מתהליכי הגדילה. במשחק על מתקני משחקים, בנוסף ליחסי הגומלין בין הילדים, מעורבים גורמים נוספים כמו גובה, מרחב פעילות מוגבל וחומרים קשיחים שעלולים להגדיל את הסיכוי לתאונות ולפציעות. ילדים צריכים להסתכן כדי לאתגר את המיומנויות שלהם ואת האומץ. תחושת הסיכון חיונית במשחק. אזור משחק בלא סיכונים אינו אפשרי וגם אינו רצוי,³ כי ילדים, באופן אינסטינקטיבי, מאתרים דווקא את המקומות הלא-בטוחים. מתקני המשחקים המוצבים היום, בשילוב עם חיפוי קרקע תקני מתחתם, מבטיחים מידה מסוימת של בטיחות: העדר מקומות חדים, מניעת הילכדות ראש, או איברים אחרים, בלימת הנפילות ומניעת פציעות חמורות ועוד. אם מתקני המשחק לא יאתגרו את הילדים, הם ילכו לחפש אתגרים במקומות שאינם נמצאים תחת בדיקות בטיחות רציפות ואינם מבטיחים את אותה רמת בטיחות.

האתגרים המוצעים לילדים בחצר הגן צריכים להיות מותאמים ליכולות שלהם בגיל המיועד. הילדים צריכים להיות מסוגלים לגלות פתרונות לאתגרים הללו ולאמן את היכולות שלהם במקום שרמת הסיכון ניתנת להערכה והילד יכול להתמודד אתה. בלי האתגרים האלו והסיכונים, ייכשלו אזורי המשחק - ילדים ימצאו אותם בלתי מעניינים וילכו למקומות אחרים או שישתמשו בהם בדרכים מסוכנות.⁴ חוסר יכולת להעז בגיל הילדות, יכול לגרום לפחדנות ולחרדות בחיים המאוחרים.

2 Heseltine, P.(1999). Regular Inspection Childrens Playgrounds, Royal Society for the prevention of accidents, Accident on Playground.

3 M Frost, J. L. (1992). Play and playscapes. Albany, N.Y. : Delmar.

4 Heseltine, P.(1999).

פטרות הפספס

להעלות את המודעות לחשיבות המתקנים בחצר גן הילדים, להציג תפיסה המשלבת בטיחות עם מענה לצרכים ההתפתחותיים של הילדים, להגדיר מושגים הקשורים לבטיחות, לזהות את גורמי הסכנה במתקנים שונים ולהמליץ על מתקנים או אלמנטים שירחיבו את האפשרות לפיתוח מיומנויות חשובות.

מושגי בפתח:

1. **בטיחות (safety)** - שליטה בסיכונים, וצמצום (הפחתה) של סיכונים, באתר או בתהליך מסוים.
2. **גורם סיכון (risk factor, hazard)** - גורם שיש בו פוטנציאל לגרימת פגיעה בבריאות או נזק אחר לאדם, לרכוש או לסביבה.
3. **מפגע (obstacle)** - מצב או מכשול הצפוי לפגוע בבריאות האדם או להזיק לרכוש או לסביבה.
4. **הבהרה:** בתחום הבטיחות, יש תועלת בגורם סיכון (לדוגמה, נדנדה מסוכנת אבל היא נחוצה להתפתחות ולכן לא נוותר עליה). מפגע נבדל מגורם סיכון בכך שאין בו כל תועלת ולכן חובה לסלקו או לתקנו.
5. **סכנה (danger)**
6. **הבהרה:** ביטוי זה אינו מקובל כמונח מקצועי בתחומי הבטיחות, הגהות והרפואה התעסוקתית.

המושגים נלקחו מתוך מסמך שפרסם המוסד לבטיחות וגהות, 2006.

http://osh.org.il/uploadfiles/nl_0606_hagdarot.htm

חפש דילמות פרכזיות עולות בהקשר של בטיחות והתפתחות בפתקני פשח:

1. האם מתקן שעומד בתקן 1498 בטוח ב-100%? האם תקן = בטיחות?
2. איך מתמודדים עם מתקנים או אלמנטים שאינם עומדים בתקן 1498 אך יש להם סיכוי לעמוד ברמת הבטיחות הנדרשת?
3. מהם המרכיבים העיקריים ליצירת איזון בין מתקנים שגם יהיו בטוחים וגם יענו על צורכי ההתפתחות של הילדים?
4. איך מתמודדים עם הכנסת אלמנטים טבעיים לסביבת המשחקים? (אבנים, כולי עץ)

5. איך מתמודדים עם הכנסת אלמנטים ממוחזרים לסביבת המשחקים? (צמיגים, גרסאות)

בטיחות היא לא רק תקן. בטיחות - בהי?

בעבודת מחקר⁵ שבה נבדק הקשר בין הילדים ובין מתקני המשחק בהקשרים הסביבתיים השונים, כדי להצביע מצד אחד, על תרומת המשחק בחצר המתקנים להתפתחות הילד, ומצד שני להצביע על הסיכונים הקשורים במשחק זה, זוהו שלושה מרכיבים בעלי השפעה קריטית על בטיחות במתקני משחקים:

1. המתקן עצמו (מיקום המתקן, עיצובו, העדר ליקויי בטיחות)
2. התנהגות של ילדים (הילד היחיד, מספר ילדים, פרשנות התנהגותית)
3. הפרעות חיצוניות (שער, לבוש, רעשי רקע)

רוב התאונות בגני המשחקים (בדומה לתאונות דרכים), אינן קורות עקב ליקויים במתקן עצמו, אלא נגרמות מהתנהגות המשתמשים, מאי-תשומת לב למה שקורה מסביב, מחוסר זהירות, מהשתוללות של ילדים, דחיפות, חוסר התחשבות, מספר ילדים רב מדי על אותו מתקן וכולי. כדי ליצור חצר בטוחה, אין די במתקנים שעומדים בתקן ויש צורך בהסתכלות רחבה יותר על גורמי הסיכון, על המפגעים בחצר ועל דרכי ההתמודדות איתם.

בכל פעילות אנושית יש אלמנט של סיכון, ולכן, בבואנו לבדוק האם רמת הסיכון במתקן או באלמנט סבירה או לא, עלינו לבחון שלושה מדדים מרכזיים:

1. מהי הסבירות להיפצע?
2. מהי חומרת הפגיעה האפשרית?
3. מהם התועלות, הגמולים או התוצאות של הפעילות הזו?

תשובות כנות ומדויקות על שאלות אלו יעזרו לצוותים החינוכיים לראות את מתקני המשחקים מנקודת מבט אחרת, כדי שיוכלו להוביל את

5. בשן חכם, י' (2006), התאמת מתקני משחק לצרכים ולהתנהגות של ילדים, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל, חיפה.

הילדים על שביל הזהב בין בטיחות והתפתחות, **יעצרו את מעגל עוזף הבטיחות** שמונע מהילדים להתמודד עם מיומנויות החשובות להתפתחותם ולבריאותם הפיזית והנפשית, ויאפשרו להם להיכנס למעגל של התנסות עצמית והתמודדות עם גורמי הסיכון השונים.

התנסות רבה יותר טוביל בסופו של דבר לבטיחות רבה יותר.

מניעת התנסות טוביל לפחדים, חששות ונטייה ליותר תאונות.

מהן המיומנויות שחשוב שהילדים יפתחו בחצר הגן?

האם חצרות הגנים מספקות לילדים את כל "אבות המזון" המוטוריים שלהם הם זקוקים? בשנים האחרונות, התקבעו חצרות גני הילדים על מגוון מאוד מצומצם של מתקנים שעונים בעיקר על שלוש מיומנויות מוטוריות: **טיפוס, זחילה וגלישה.**

לרוב יש בחצר מתקן משולב עם סולם נמוך, מנהרה ומגלשה.

רוב המתקנים המשולבים בחצרות הגנים אינם מגרים מספיק את הילדים ואינם מעניינים אותם, שכן המיומנויות הנדרשות עבורם הן מיומנויות שילדים בני שנתיים כבר מסוגלים להן (סולם עם שלושה שלבים, מנהרה, מגלשה נמוכה).

'מודל שמונה המיומנויות להתפתחות מוטורית על מתקני משחקים' מרחיב את מספר המיומנויות שמומלץ לאפשר לילדים לפתח בחצר הגן.

שיווי משקל ניתן לפתח על מתקנים טבעיים כמו שורת אבנים נמוכות, בולי עץ, או ממוחזרים כמו צמיגים.

תלייה או חיזוק שרירי חגורת הכתפיים - מתקן תעשייתי כמו מתח, מקבילים או טבעות שניתן להיתלות עליהם, או מתקן שאינו תעשייתי כמו חבלים להליכת זיקית, או צמיגים שניתן לקפוץ מעליהם בעזרת הידיים (חיזוק חגורת הכתפיים).

התנדנדות - אם אין אפשרות לשים נדנדות, ניתן להתנדנד על חבלים, על טבעות, על מתחים.

יש מיומנויות שאין צורך במתקן ספציפי עבורם, אלא ניתן להיעזר באלמנטים קיימים בחצר הגן כדי לפתח אותם.

הסתובבות - ניתן להסתובב סביב עמוד של סככה כתחליף לקרוסלה.

קפיצה - אפשר לקפוץ מקצה המגלשה, משלבי הסולם, מצמיגים, ממסגרת ארגז החול ועוד.

גורמי סיכון והפלצות בטיחות במתקנים העומדים בתקן

תקן 1498 על שמונת חלקיו מפרט מרכיבים רבים כדי להימנע מליקויי בטיחות: הוא קובע את מרחקי הבטיחות הדרושים במתקן המשחקים המקובע, קובע את תדירות הבדיקות, את חובת תחזוקת המתקנים וכן את מבצעי הבדיקות (גננת, בודק מוסדות חינוך ומעבדה מוסמכת) אך אינו עוסק בהתנהגות הילד או בהפרעות חיצוניות שאינן קשורות למתקנים. גם מתקנים שעומדים בתקן, עלולים ליצור מצבים מסוכנים מבחינת העיצוב או המיקום שלהם. לכן אין להיאחז בתקן כתעודת ביטוח למניעת תאונות ופציעות.

מטרת הטבלה הזאת היא להאיר **מקצת** גורמי הסיכון האפשריים במתקנים העומדים בתקן ולהצביע על שימוש מושכל בהם מבחינת מיקום או מספר משתמשים.

מתקן וייעודו	תקן	מפגעים וגורמי סיכון אפשריים	המלצות
מתקן משולב טיפוס, זחילה, גלישה	1498	גם מתקן העומד בתקן, שאין בו ליקויי בטיחות, עלול להכיל גורמי סיכון: - חבטה בראש מהקושרות של המתקן. - החלקה משלבי הטיפוס הצרים של סולם המתכת, בייחוד בסולמות אנכיים. - קפיצה מחלקים של המתקן. - טיפוס מעל מנהרת הזחילה ונפילה ממנה.	מעבר לחובה להתקין את המתקן על מצע קרקע תקני, לבצע בדיקות חודשיות ותחזוקה שוטפת על פי דרישות התקן, יש חשיבות גדולה להשגחה של הגננת, להנחייתה ולהדרכתה את הילדים בדבר פעילות בטוחה.
נדנדות התנדנדות	1498	מיקום הנדנדות התקניות באזור בו הילדים משחקים או ליד מעבר שנמצא בשימוש יומיומי, עלול לפגוע בילדים העוברים לידם.	להתקין את הנדנדות במקום מרוחק מסביבת המשחק של הילדים או ליד מעברים שימושיים.

גורמי סיכון והמלצות בטיחות באלמנטים טבעיים או ממוחזרים שאינם בפיקוח התקן

אלמנטים טבעיים או ממוחזרים המותקנים בגובה נמוך, הם זמינים, זולים משמעותית ממתקנים תעשייתיים, ניתנים להתקנה מידית באמצעים פשוטים ואינם דורשים חיפוי קרקע תקני ויקר. יש גם ערך מוסף של חיבור הילדים לטבע, למגע עם מרקמים שונים, לפיתוח הדמיון והיצירתיות, וכן לערכו של המחזור וליצירת מתקנים מחומרים שכבר סיימו את תפקידם המקורי.

מתקן וייעודו	מפגעים וגורמי סיכון אפשריים	המלצות
בולי עץ אנכיים איזון (שיווי משקל), שינוי מנח כף הרגל למשטחים בשיפועים שונים..	בולי העץ אינם מקובעים והילדים עלולים ליפול מהם. עם זאת, הם לומדים מההתנסות הזו כיצד להניח את בולי העץ כך שיהיו יציבים וגם לומדים להיזהר בהליכה עליהם.	- להתחיל עם בולי עץ רחבים ונמוכים, ולאט-לאט לשלב גם בולי עץ צרים יותר וגבוהים יותר. - ללטש את קצות העץ למניעת קצוות חדים.
		
אבנים גדולות ובולי אופקיים איזון (שיווי משקל), שינוי מנח כף הרגל על משטחים בשיפועים ובצורות שונות.	האבנים ובולי העץ השוכבים אינם מבטנים לקרקע באופן קבוע אך משקלם מונע את תזוזתם.	- מומלץ לבחור סלעים חלקים (אבני בזלת) וללא זיזים או חורים שמהם הילדים עלולים להיפצע. - מומלץ לעשות שימוש בבולי עץ שאינם מבוקעים.
	קשה להגדיר מדדים לבחירת סלעים או בולי עץ המתאימים לחצר הגן, והרבה יותר קל לפקוח את העיניים, להרגיש את האבן ולבחון האם יש בה זיזים בולטים או מקומות שמהם הילד עלול להיפצע.	
צמיגים אנכיים איזון (שיווימשקל), זחילה	יש חשש, שאינו מבוסס על עובדות בשטח, מפני נחשים שיתחבאו בתוך הצמיגים. בחצר הגן יש צעצועים ומקומות מחבוא רבים לנחשים והצמיגים אינם יוצאי דופן. חשוב לציין כי התקן 1498 מתיר שימוש בצמיגים לצורך בלימת נדנדת עלה ורד...	- להשתמש אך ורק בצמיגים שלמים. - להתקין את הצמיגים על פי מרחקי הבטיחות המקובלים בתקן למתקנים דומים, כמו קורות שיווי משקל. - מומלץ לשים חיפוי קרקע תקני מתחת לצמיגים.
		

בסקנות והפלצות

1. התקן אינו תעודת ביטוח למניעת תאונות משימוש במתקנים.

2. יש לבדוק כל מתקן או אלמנט לגופו, לזהות את המפגעים ואת גורמי הסיכון האפשריים בו, לנטרל את המפגעים (ליקויי בטיחות) שאין בהם תועלת ולשלוט בגורמי הסיכון העלולים לגרום לפציעות חמורות.

3. אלמנטים טבעיים או ממוחזרים, מומלצים לשימוש בחצר הגן מתוך ראייה של התועלת להתפתחות הילדים, וכמובן תוך שימוש מושכל בבחירתם ובמיקומם.

4. מומלץ לספק לילדים תפריט המכיל את כל "אבות המזון" - מגוון מתקנים שיאפשרו להם לפתח את כל המיומנויות המוטוריות החשובות להתפתחותם.

שווה לשאול...

הצעה לשאלות לבדיקה עצמית בהקשר לפשחק חופשי בחצר הגן

1. האם קיימים מרכזי משחק שונים המאפשרים בחירה וביטוי להעדפות הילדות והילדים?
2. האם הילדות והילדים משחקים ופועלים בכל מרכזי המשחק?
3. האם קיימות אפשרויות מגוונות לבחור בסוגי משחק חופשי?
4. האם יש מספיק "חומרים פתוחים" (כולל חומרים בשימוש חוזר וחומרים פתוחים מהטבע) לבחירה בחצר?
5. האם המרכזים מספיק מעניינים ומאתגרים?
6. האם המשחק בחצר מזמן אתגרים ותחושת הצלחה?
7. האם יש מגוון פעילויות הנותנות מענה לצרכים מתפתחים המשתנים של הילדים?
8. האם מתרחשים שינויים בארגון הסביבה ובאזורי המשחק בחצר לאורך השנה?
9. האם החצר מאפשרת תחושת שייכות והזדהות של הילדים ("תחושת מקום")?
10. האם צוות החינוכי מעודד את הילדים למשחק חופשי בחצר הגן?
11. האם צוות הגן מעורב בפעילות הילדים בחצר הגן ומתווך במידת הצורך?

